AGOST - SETEMBRE DE 1925

Butlletí Excursionista de Catalunya

SUMARI

Sota el massís de Garraf, per RAFEL AMAT i CARRERAS.—*La Ribera de Segre o Alt Urgell*, per † CÉSAR A. TORRAS.—*Bibliografia.—Crònica.—Noves.—Biblioteca.—Estació meteorològica de Viella.*

LÁMINES

XXXVI. *Avenc de Can Sadurní: La Boca. - L'arcada d'estalactites.*—XXXVII. *Avenc de Can Sadurní: Vista de conjunt.*—XXXVIII. *Avenc de Can Sadurní: Gruta de Prometeu. Vista parcial. - Avenc del Vallès: Parets de La Catedral.*—XXXIX. *Avenc del Cayetano: Gruta de les Admiracions. Conjunt. - Part superior.*—XL. *Avenc de Les Terradelles: La Boca, vista exterior, vista interior. - La Selva Verge. Conjunt.*—XLI. *Avenc de Les Terradelles: La Selva Verge. Detall. - Avenc de L'Arcada: Detall de les parets del primer avenc.*—XLII. *Avenc de L'Arcada: Primer avenc. Vista de conjunt i boca del segon avenc. - Segon avenc. Gruta del carbonat.*—XLIII. *Avenc de L'Arcada: Primer avenc. Detall de les parets. - Avenc de La Ferla. Instal·lant el material.*
Clixés de R. AMAT, G. AMAT, M. NICOLAU i R. TORRES.

BARCELONA
REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CÒRSEGA, 231-233
TELÉFON G. 210

PLACA FLAVIN

Hauff-

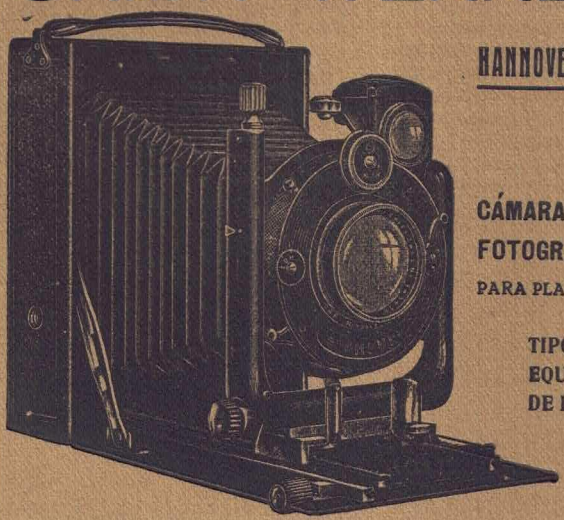
el mejor material para impresionar negativos al aire libre, especialmente en las montañas. Excelentes resultados hasta sin emplear el filtro amarillo.

PÍDASE PROSPECTOS EN LAS TIENDAS
= FOTOGRÁFICAS O A NUESTRO =

REPRESENTANTE: CARLOS BAUM - BARCELONA - Calle Aragón, 251

J. Hauff & Co., G. m. b. H. Fuerbach (Vuertt. Alemania)

ORION WERKE

HANNOVER

ORIONWERK

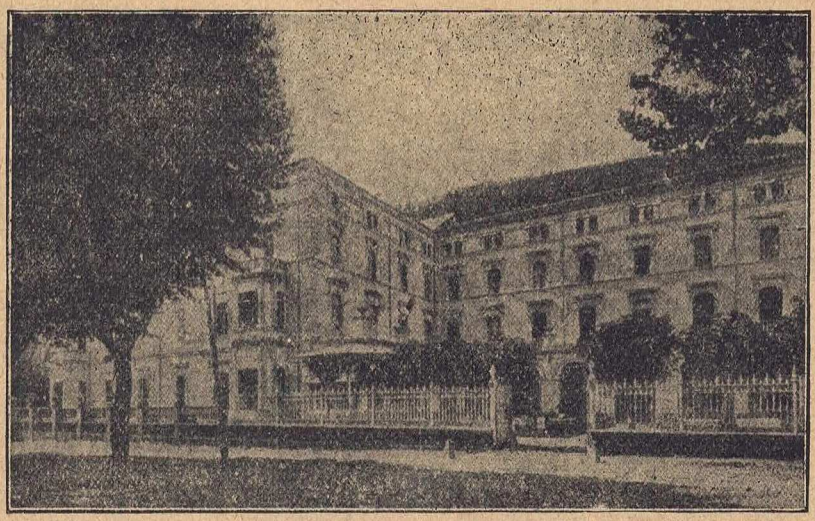
CÁMARAS
FOTOGRAFICAS DE PRECISIÓN
PARA PLACAS, PELÍCULAS Y FILM-PACK

TIPOS RIO Y TROPICAL
EQUIPADAS CON OPTICA
DE LAS MEJORES MARCAS

DE VENTA EN TODOS LOS
ESTABLECIMIENTOS DE
ARTÍCULOS FOTOGRÁFICOS

Representante depositario general para España **CARLOS BAUM** Aragón, 251 BARCELONA

Recomanem que en dirigir-se als anunciants anomenin aquest Butlletí

Aigües i Hotels de Ribes, S/A
Balneari Hotel Pireneus

antic Hotel Montagut
(província de Girona)

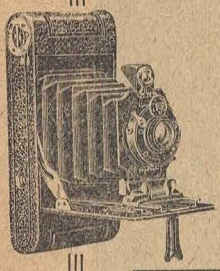
TOT CONFORT
rodejat de prats i boscos
Cuina de primer ordre
880 m. sobre el nivell del mar
Capella amb missa diària
Tenis - Teatre - Cine - Concursos
Cura de repòs

FONT DE LA VALL DE RIBES

Aigües bicarbonatades, magnèsiques, acídules, hipotòniques i azoades. Artritisme, litiasis i infart hepàtic, dispèpsies, estrenyiment.

FONT DE LA TEULA

Aigües oligometàl·liques, litíniques, i fluorurado-sòdiques, hipotensius, arterioesclorosis, neurastènia, escrufolisme.

La marca

Voigtländer

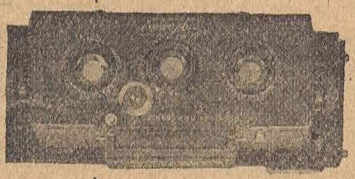
és un sinònim d'excel·lència

Màquines fotogràfiques
des de la senzilla
Rollfilm
fins a la
Estereo-Reflex
de luxe

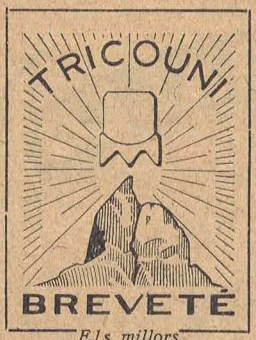
GEMELOS PRISMATICS

Sol·licitin catàleg gratuitament

Voigtländer & Sohn A. G.
OPTISCHE WERKE
BRAUNSCHWEIG
(ALEMANYA)

Representant: C. BEHMULLER - Rambla Catalunya, 124 - BARCELONA

Els millors claus per a calçats de muntanya

Bronzes d'art
Ferreteria i metalls per a obres
Làmpares
Instal·lacions d'aigua
i gas

Unics agents per la península:

BIOSCA & BOTEY, S. L.

Rambla de Catalunya, 129 - Telèfon 1228 G.

Dipòsits en les sabateries especialitzades i cases d'articles d'Esport

LL. GUARRO CASAS

FÁBRICA DE PAPER DE TINA

FUNDADA EN EL SEGLE XVII

MAGATZEM I DESPATX:

GRANVIA LAIETANA, 11 : BARCELONA

PROVEÏDORA DEL PAPER SEGELLAT DE LES REPÚBLIQUES DE XILE, ARGENTINA I PERÚ : PAPERS DE FIL DE TOTES CLASSES: PAPER CATALÁ: PAPER D'OFICI: CARTROLINES : CARTROLINES FIL PER A CARTES : PAPER PER A EDICIONS, ETC., ETC.

Useu-la sempre per les vostres sabates i tota mena de cuirs

VENDA ALS BONS ESTABLIMENTS DE CURTITS

ANY XXXV AGOST-SEPTEMBRE 1925 NÚM. 363-364

Butlletí
Excursionista de Catalunya

Sota el Massís de Garraf

Excursions espeleològiques als avencs de Begues. Campaña del 1924 (1)

CONTINUANT la tasca començada el darrer any i publicada en el Butlletí del nostre CENTRE (2), exposaré els treballs fets en la campanya del 1924, continuació de la del 1923, en la qual, a part dels preliminars necessaris, donava compte de l'exploració de vuit avencs de la comarca de Begues: de la Troneda, mas Grau, mas Trabal, Sant Roc, Amat i Pagès, Morella, Sibinota i del Bruc.

Era el nostre intent, acabar en l'actual campanya l'espeleologia de Begues, i desxifrar, en fi, la incògnita tan buscada de l'abisme de la Ferla; mes els nostres bons propòsits no han pogut, malgrat el molt de treball fet, realitzar-se per complet; car, si bé hem baixat a la Ferla i explorat molts d'avencs, en resten encara d'altres per visitar que ni tan sols sabíem que existissin en començar el nostres treballs, com si al màgic conjur del reclam fet haguessin eixit de la terra, per art d'encantament.

He de dir, no obstant, fent honor a la veritat, que els resultats obtinguts no han assolit aquell èxit material que la nostra exaltada imaginació havia previst, puix si bé hem trobat grutes de

(1) Conferència llegida els dies 5 i 12 de desembre de 1924.

(2) Sota el massís de Garraf.—Excursions espeleològiques als avencs de Begues.—Campanya del 1923.—BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA n.º 351.

sorprenent bellesa i hem sentat interessants conclusions respecte a la Ferla i altres avencs, en cap d'ells hem trobat cavernes dignes d'ésser explotades ni caudals d'aigua per ésser captats. Mes podem estar ben orgullosos de l'obra espeleològica realitzada i del immens treball portat a terme, obra que juntada a les altres de la mateixa naturalesa fetes a Catalunya, colloquen la nostra terra en un lloc preeminent dintre l'espeleologia mundial. I aquesta glòria, pel que respecta als últims treballs, pertany al poble de Begues, que amb el seu esforç i el seu diner l'ha protegida, i al nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, a l'empar i per estímul del qual s'ha vist realitzada.

Fent com una petita estadística dels treballs realitzats per provar això i ensems donar una idea de conjunt, n'hi ha prou amb dir que, en aquesta segona campanya solament, s'han explorat 20 avencs, de fondàries des de 15 metres fins a la màxima de 240, trobada a la Ferla. Hem baixat, entre les dues campanyes, la suma de 1.140 metres d'escala, i explorat en conjunt 28 avencs, sense comptar les coves i grutes visitades. Fetes aquestes petites digressions, passo a relatar les nostres expedicions.

PRIMERA EXPEDICIÓ

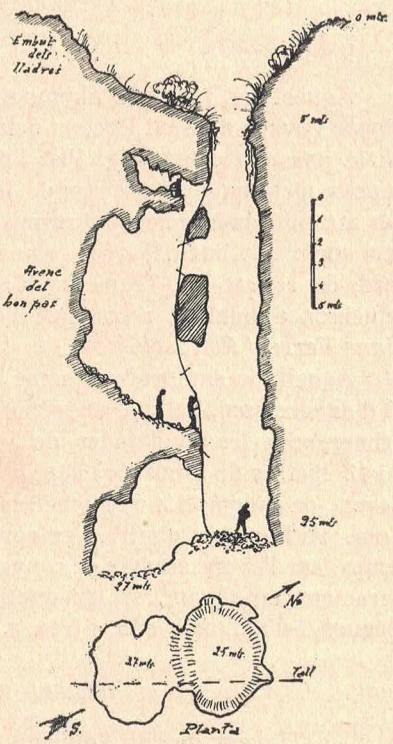
L'avenc de la Fragata.—Ço que conta la tradició. L'avenc-escola

10 de febrer.

La campanya del 1924 fou inaugurada amb l'exploració d'un avenc poc profund i de molta anomenada per la seva llegendària tradició. Hom conta que a l'avenc de la Fragata, que aquest es el seu nom, situat prop del Campgràs, darrera la Morella i en el camí de Begues a Garraf, hi tiraren en altre temps uns lladregots, que durant una llarga temporada flagellaren aquelles comarques amb llurs malifetes. Mes, és el cas, que un dels lladres no caigué dintre l'avenc, i pogué, amb l'ajut d'un pastor, sortir-ne, i, més tard, en tragué els seus companys. D'aquí prové el nom de l'avenc. Cal advertir que l'intent—inhumanitari d'altra banda—dels ajusticiadors de Begues, no era el de tirar els lladres dintre un avenc, sino el de transportar-los a bord d'una fragata que, amarrada a les costes de Garraf, els menaria més tard a llur merescut càstig. Mes es coneix que els encarregats de complir el fall de la justícia, es cansaren de llur comès, camí de Garraf, i tiraren els lladres

dintre un avenc desconegut que pel camí trobaren. I en preguntar-los els begatans si havien complert ço que s'els havía manat, contestaren: «Sí, els lladres són a la fragata!». I l'avenc, coneguda més tard la veritat, fou batejat.

A part de la seva llegendària tradició, l'avenc m'interessava per la seva forma d'embut, d'*entonnoir*, de què tant parla En Martel en *Les Abimes*, puig és la base d'una teoria de formació, i era el primer d'eixa naturalesa que trobava en la comarca de Begues. Feta la installació de la corda amb travessers, hi baixà el meu cosí, i ens comunicá, als 5 metres, la impossibilitat de continuar l'exploració sense disposar de més material. Mes, en retrocedir, descobreix una petita cova que donava entrada a un avenc lateral, que es pot veure en la secció, per on ens fou fácil d'acabar l'exploració i aconseguir el fons, on existeix una altra gruta per la qual es baixa un xic més. Tot plegat, 27 metres. L'avenc careix—a excepció de la gruta superior—d'estalactites, i el caracteritza l'estat de formació en que es troba, essent formades les parets per grans masses de rocam amb esquerdes, que, obertes per l'acció de les aigües, formaran, temps a venir, noves obertures. L'avenc lateral és format per roques muntades en fals moltes d'elles, que proven que tot ell ha estat obert per grans esboldregaments de les matèries i demostren la teoria erosionària de les aigües de filtració. Podem considerar, doncs, l'avenc de la Fragata com l'avenc-escola. Arreu es veu l'acció de les aigües que, en dissoldre la part soluble, deixen en fals massissos de roques que cauen tot obrint noves obertures, i resta únicament la part

Avenc de la Fragata.
Secció longitudinal i planta.

ferma en la qual segles a venir formaran estalactites com actualment es veuen en la gruta superior. Retirada la corda de travessers, retornàrem a Gavà i d'aquesta estació a Barcelona.

SEGONA EXPEDICIÓ

Jornada profitosa.—Les capces-ceps de coleòpters.
L'avenc de Puigmoltó

9 de març.

Aquest dia, junt amb alguns amics que no el coneixien, vàrem visitar l'avenc de Sant Roc, un dels més bonics de Begues, explorat en la passada campanya. Vist l'avenc, collocàrem en ell unes sis capces metàl·liques cada una de les quals contenia esquer i molsa per atrapar els insectes soterranis, unides a un cordill que deixàrem sortir a la boca, la qual cosa ens permeté, uns quants dies més tard, de retirar-les. Trameses al doctor Zariquiey, interessat per aqueixos animalets, reconegué l'especie de coleòpter *Troglocharinus Ferreri Reitt ssp. nov.*

Aquell dia explorarem també l'avenc petit de Sant Roc, tocant al d'aqueix nom, i el que anomenàrem de les Valls, situat, com el primer, sota les fondalades de Puigmoltó. Tenen respectivament 7 i 12 metres de fondària i cap importància. Finalment, visitàrem l'avenc de Puigmoltó, de 30 metres, explorat i dibuixat per mossèn Font. Hi baxàrem quatre, i en sortírem amb vertader fàstic al poc temps, car l'avenc serveix de canyet d'aquella comarca i l'estada és verament repugnant. A les quatre de la tarda tornàrem cap a Begues, i d'allí, amb auto i tren, a Gavà i a la ciutat comtal.

TERCERA EXPEDICIÓ

L'avenc de can Sadurní.- La gruta de Prometeu.
L'arcada d'estalactites.—Contrast.

23 de març.

Encara que completament explorat per mossèn Norbert Font i Sagué (e. p. r.), aquell dia volguérem nosaltres fruir de les soterrànies belleses de l'avenc de can Sadurní. Segons la descripció que en fa el malaurat espeleòleg, l'avenc presenta en el seu interior una grandiosa cova plena d'estalactites i es presta, per tant, a treure'n belles fotografies. L'avenc de can Sadurní té dues boques molt grans, que formen en conjunt una obertura tal volta de més diàme-

tre que la de l'abisme de la Ferla. En l'anterior campanya havia tiugut ocasió de visitar les boques, i vaig estudiar el procediment per fer la installació, cosa fàcil d'altra banda, donada l'abundosa vegetació que cobreix en part les boques. Fou explorat el dia 27 de desembre de 1897. Hi baixà l'explorador lligat amb una corda, sense utilitzar escala ni altre material. La nostra expedició tractava de fer l'exploració amb més cura, proveïts, com sempre, d'excellent material i sense oblidar cap detall de les parets que pogués haver passat desapercebut en l'anterior exploració.

El dia es prestava poc, amenaçant-nos uns negres núvols descarregar sobre nosaltres; calgué tota la nostra afició per a no retrocedir per posar-nos a eixopluc. Un cop arribats a l'avenc i descarregats els ases, estiràrem les escales i les entaforàrem per la boca més gran. Té 75 metres de fondària, i, un cop convençuts d'haver-n'hi acalat uns 80 d'escala, la lligàrem fortament al tronc d'una alzina i ens disposàrem a emprendre la davallada. El meu cosí, En Gabriel Amat, em reclamà aquest cop d'ésser el primer de baixar a l'avenc, a la qual cosa jo vaig accedir. Recolzat en el tronc de l'alzina contemplo, abocat a l'abisme, la davallada, sense incident, del meu cosí, i trameto les ordres que aquest em dóna. Un cop ell a baix i pujada la corda de seguretat, em disposo a baixar jo, cosa que faig seguidament, en mig d'una fina pluja que no'm causa altra molèstia que l'engúnia de pensar que pogués convertir-se en torrencial. Un pastor que, amb el remat acampat pels voltants, contempla els nostres treballs, em tranquilitza dient-me que és tan sols un cop de vent i que no serà res. La davallada a can Sadurní és de les més interessants que porto fetes, car es gaudeixen efectes magnífics, com el de contemplar des dels 15 o 20 metres les dues boques de l'abisme amb llur pont al mig i l'abundosa vegetació que cobreix la part alta. Als 25 metres, els dos avencs s'uneixen formant-ne, des d'aleshores, un de sol; a 30 metres, l'espectacle—com diu mossèn Font—canvia totalment, i es comencen de veure llargs penjolls d'estalactites i alguna que altra cova per les parets. A 40 ó 50 metres començo ja d'apropar-me a la gruta del fons, dominant una gran arcada festonejada d'estalactites; al bell mig s'en destaquen dues de molts grans. A 60 metres veig proper el fons i començo d'entendre'm perfectament amb En Gabriel—primer explorador—al qual, per cert, no veig en lloc, malgrat d'albirar perfectament tots els rocs i branques del fons. En arribar a baix poc temps després, el crido, i aleshores ell encén un llum i el veig enlairat dalt de les parets, a uns

7 ó 8 metres de la planta, i em fa l'efecte de la figura de Prometeu encadenat, arrapat com estava al rocam al mig de tanta grandiositat. Seguidament baixen a l'avenc en Ramón Vallés, novell i intrèpit explorador, i N'Antoni Simarro, al que felicitàrem per tractar-se del primer avenc a què baixava, tot i ésser de molta profunditat.

El fons de l'avenc és una gran sala, amb rocs i ossos en abundància, d'uns 15 metres de diàmetre, que s'estreny del mig formant els pedestals de l'arcada situada a uns 20 metres d'alçària. En cojunt forma una monumental gruta d'uns 7 metres de fondària. Per les parets del fons pot pujar-se fins a uns 8 o 10 metres, on es troben recons amagats i petites grutes rublertes de mai profanades estalactites. Un cop tretes les fotografies, dibuixos i comprovada la secció publicada ja per mossèn Font, retornàrem a la boca, pujant de primer En Simarro, després En Vallés i jo, restant el meu cosí al fons per tal d'escampar les capces-ceps de coleòpters. En pujar vaig fer-ho de costat, posant cama ací cama allà en les dues cares de l'escala; entusiasmat pel procediment, que jamai oblidaré, el recomano als novells exploradors d'avencs.

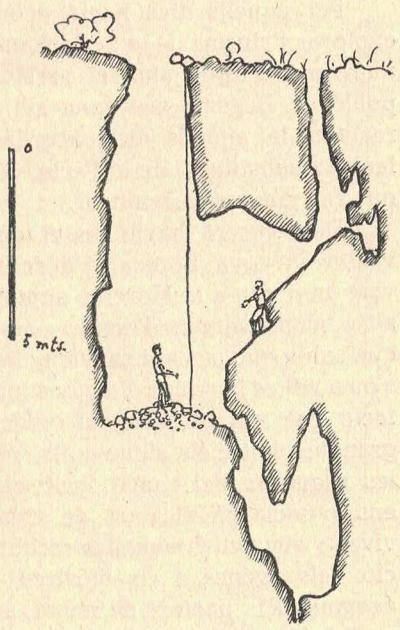
Arribat a la superfície, la més agradosa de les sorpreses m'esperava: l'astre del dia brillava proper ja a la posta, i em cegà amb els seus raigs, que directament m'acaronaven. Cal fer ressaltar el contrast de l'entrada a l'avenc tot plovent i la sortida amb el sol enyorat, que, malgrat d'ésser, com ja he dit, baix, molt baix, em semblà que brillava com jamai l'havia vist brillar. Què bonica és la natura soterrània amb els seus admirables grups estalactítics! Mes, què bella és també la de la terra quant el sol la banya, després d'haver-la llargament enyorada! Per fer més bonic el contrast, vaig tenir l'agradosa sorpresa de trobar-me que ajudaven als treballs de la boca, les noies de la masia de can Sadurní, quatre germanes que, amb el seu pare, propietari de l'avenc, vingueren cap al tard a presenciar els nostres treballs, i que em miraven com un ésser vomitat de l'altre món. Arribat el meu cosí a la boca, després d'algun petit incident, i retirat el material, tornàrem a Begues, des d'on, fent un vertader *tour de force*, anàrem a peu a Gavà, amb el temps més que just, per agafar el tren amb el qual retornàrem a Barcelona. Sortosament la pluja, el principal enemic de l'espeleòleg, segons M. Martel, aquell dia, malgrat de les seves amenaces, no va arribar a molestar-nos. En Zariquiey ens comunicà alguns dies més tard que d'àquesta expedició no pogué recollir-ne coleòpters, mes sí alguns miriàpods, que trameté al professor Silvestri, de Nàpols, interessat en aqueixos animalets.

QUARTA EXPEDICIÓ

L'avenc del Campgràs.—Gruta capriciosa.—Sortida dificultosa. L'avenc de la Papellona.

19 d'abril.

L'avenc del Campgràs és un petit avenc de 9 metres de fondària, situat prop del camp al qual deu el seu nom, i prop de l'avenc de la Fragata, explorat en principiar l'actual campanya. Un cop feta la instal·lació de la corda amb travessers, ens adonàrem de que l'havíem feta en va, puix un petit forat que existia prop de la boca ens permetia de baixar fácilment a l'avenc. Arribats a baix pel mentat forat, descobrírem una gruta amb algunes estalactites de les formes més capricioses i excèntriques. Per una petita obertura ,de la planta davallàrem un xic més, fins a un total de 15 metres, on acababa l'abisme.

Avenc del Campgràs.
Secció longitudinal.

Vist i estudiat l'avenc, de constitució semblant al de la Fragata, el meu cosí, més pràctic, pujà per la corda llisa i arribà seguidament a dalt. Jo vaig preferir, per no gastar forces inútilment, sortir pel forat, cosa que començí de fer amb bastant de dificultat. Prop de dalt, crido al meu cosí: Ajuda'm, que no puc pujar! Esforça't en fer-ho!, em respon ell, molt encertadament, puix així veurem si un altre cop tot sols podem baixar-hi. Ho provaré, mes ho veig difícil, li contesto.

A la fi, esforçant-me i fent algunes fortes contraccions, aconsegueixo eixir de l'avenc. Vora d'aquest es troba el de la Papellona, de 7 metres, explorable també sense material i el del Carol, de 20 metres, que per ésser més important no poguérem explorar aquell dia i el deixàrem per a la vinent campanya.

Del Campgràs retornàrem a Brugués, i, d'allí, a Gavà.

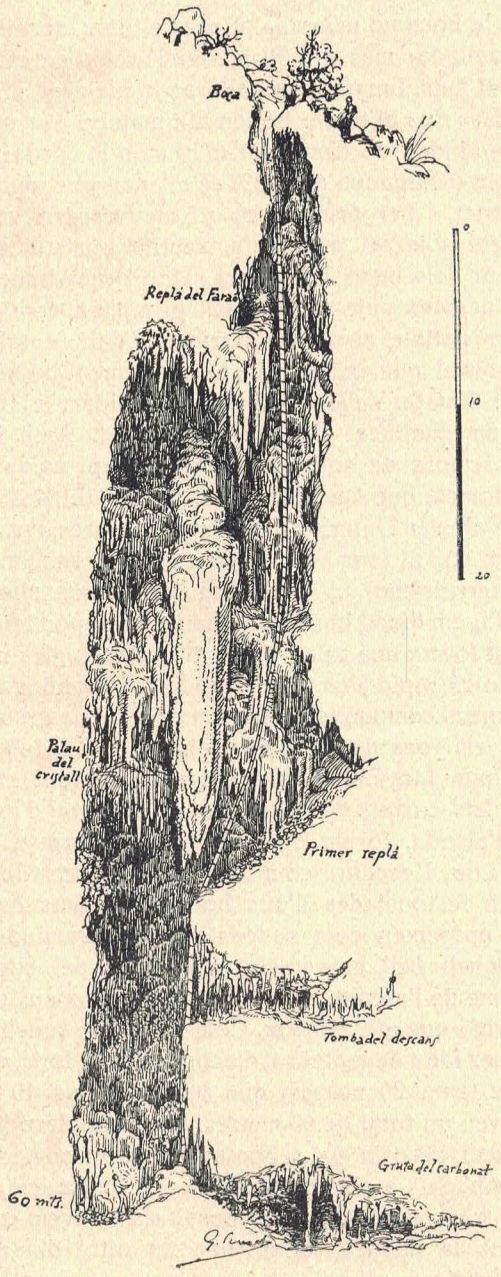
QUINTA EXPEDICIÓ

L'avenc de l'Arcada.—La visió de la Sibinota.—Exploració incompleta.—Visita al segon avenc.

15 de juliol.

Per aquells dies havia acordat la societat «Mines i Aigües» explorar l'abisme de la Ferla, i, amb l'intent de preparar l'expedició, anàrem una tarda amb el president d'aquella, senyor Torres, al poble de Begues; mes com sia que es presentaren dificultats per realitzar-la aquells dies, acordàrem ajornar-la fins el setembre, fent, en substitució de la Ferla, alguna de les petites exploracions que ens mancaven realitzar.

Dies enrera havia tingut ocasió d'anar cap a Vall de Joan, visitar la cova Bonica, ja descrita, i d'allí, seguint la Riera Seca, vaig anar cap a la Morella pujant per dificultosos desnivells—en altre temps saltants d'aigües—amb l'intent de buscar nous avencs que sabia que per allí existien. Per aquelles inhospitalàries terres s'ou a voltes la remor d'algún conill amagat en l'escassíssima vegetació que allí hi creix, el volar de les perdius o el saltar de les granotes dintre els aiguamolls, mentres que al lluny, la remor de les esquelles del ramat, amb els característics crits del ramader, ens anuncia un xic més de vida. Són els pastors, únics éssers vivents que petjen aquelles escabroses terres, qui coneixen la situació dels avencs, i els mostren complaents a aquell qui els ho demana. Els pastors de ramat, ho tinc experimentat, i llur vida isolada ho explica, son éssers amables, que el mateix condueixen el bestiar pels camins d'ufana que ha de dar-li l'aliment, que guien als vianants pels corriols que han de portar-los a terres més civilitzades o conduïr-los a algún avenc. Fou un d'aqueixos pastors qui em mostrà l'escabrosa cinglera on estava situat l'avenc que volíem explorar en substitució del de la Ferla. Forma a la boca un arc natural—que ens inspirà el nom amb que el batejàrem—i per ell segueix l'abisme fins a 35 metres de profunditat. La seva situació és tan dificultosa, que el jornaler, ja d'alguna edat, que portàvem el dia de l'expedició, un cop arribats amb el ruc sobre el pla de les Basses, es negà rodonament a traginar el material fins a la boca, i no ens quedà altre remei que fer-ho nosaltres. Installada, després de nombroses dificultats, l'escala i lligada a l'arcada, travesser natural aquest cop, m'entaforo per aquella negra gola. Al poc temps no m'hi veig, puix l'avenc forma com una hèlix,

Avenc de l'Arcada. - *Secció longitudinal.*

i la llum de la boca no m'arriba. Encès el llum, seguixo sense incident la davallada; mes als 30 metres l'escala em manca i no puc aconseguir el fons. Impossible d'albirar-lo malgrat creure'l aprop, puix les pedres que hi tirava botien allí mateix. Per un moment se m'ocorregué la idea de despenjar-m'hi amb la corda; mes la visió de la Sibinota (campanya de 1923) se m'aparegué amb tota la seva cruel intensitat, i per primer cop el meu esperit vacil·là. Novament em veia soterrat amb vida, sentint tan sols el degotar de l'aigua, isolat dels meus companys. Una esgarrifança recorre el meu cos, i després pujo ràpidament a la boca, com allunyant-me d'aquella irresistible atracció. Arribat a dalt, entaforàrem a la boca el material que ens restava i seguidament baixà el meu cosí Gabriel, i En Ramón Vallés després, a explorar el fons d'aquell avenc per mi qualificat de poc interessant. Amb l'oïda atenta escolto les remors de sota terra. Al principi sols el brandar de l'escala m'anuncia que davallen, puix, com he dit, des de la boca és impossible d'albirar l'interior de l'avenc. Després, remor de pedres em diu que ja són al fons i que baixen per una rampa. Després un formidable terratrèmol i... una hora d'anguniós silenci. Qué ha passat? A la fi em diuen que ja puc baixar, i al poc temps arribo al fons. Aquest forma una sala, i en un dels seus angles una rampa de pedres s'ensorra ràpidament en la buidor i es continua en un segon avenc. Els meus companys havien tirat per ell la resta de l'escala; l'arrossegar els rocs de la rampa, alguns d'ells de grans dimensions, ocasionà el formidable terratrèmol que tant m'havia alarmat. A un dels costats de l'obertura, un pedestal d'estalactites de 10 metres d'alçada, forma com un colossal orgue, que ressona al contacte de l'escala com si fos de cristall. Les estalactites estan festonejades d'uns botons brillants que a la llum del magnesi apareixen com si fossin perles lluminoses. Un cop sadollat d'aquell bell espectacle, m'endinso pel segon avenc i arribo al terme de l'escala, on em reuneixo als meus companys en una petita gruta que allí existeix. Com sigui que aquell dia ens era impossible, per falta de material, d'aconseguir el fons, el sondàrem, i resultà que tenia 20 metres, que junt amb els 40 que havíem baixat sumaven un total de 60 metres. Retirada, després d'un fadigosíssim treball, l'escala del segon avenc i transportada a la boca, ens veiérem obligats a abandonar-la al peu de l'avenc, per manca de força per transportar-la—puig nosaltres estavem completament esgotats—amb la intenció de tornar un altre dia a fer-hi una segona exploració.

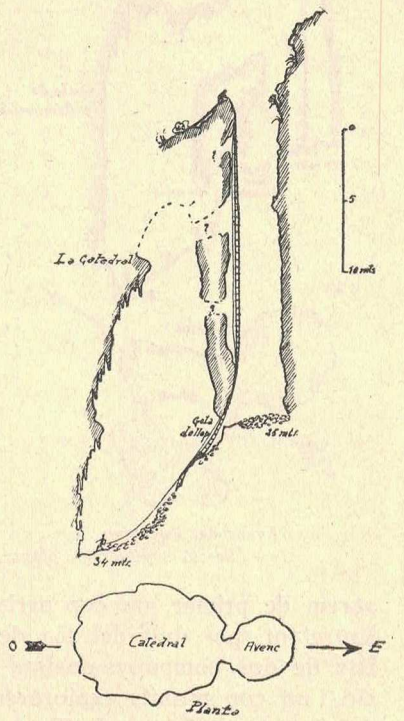
Aquesta va tenir lloc el 2 de setembre amb motiu de l'exploració de l'avenc del Serralet Rodó, que més endavant descric. Instal·lada l'escala al segon avenc, m'endinso per ell en mig d'una pluja d'estalactites que es destrossen en avançar per l'escala. El segon abisme no perd la formosor del primer, i segueixen arreu aquelles rares estalactites festonejades; que tant ens admiraren en la primera expedició. El fons, ocupat pels rocs caiguts de la rampa, presenta un pedestal de forma semblant al del primer avenc, però de petites dimensions. En un dels recons s'obre un forat per on ens entaforàrem i descobrírem una gruta de regulars dimensions i d'una preciositat impossible de descriure. El sòl d'una part d'ella és format de carbonat càlcic pur, ço que m'indica que en altre temps era dipòsit d'aigües carregades que allí depositaven aquella sal. Tretes algunes fotografies, retiràrem l'escala del segon avenc amb moltes dificultats, puix aquella s'encallava per les estalactites i algunes voltes em vegí obligat a baixar per ella per tal de desfer-la. Prop de capvespre acabàrem aquella dificultosa exploració i retornàrem a Begues. L'exploració de l'avenc de l'Arcada es la més dura de totes les que porto fetes i ensems una de les que més meravelles ens ha mostrat.

SEXTA EXPEDICIÓ

L'avenc del Vallés: La Catedral. —L'avenc del Cayetano: Restes humanes.— L'avenc de les Terradelles: La selva verge

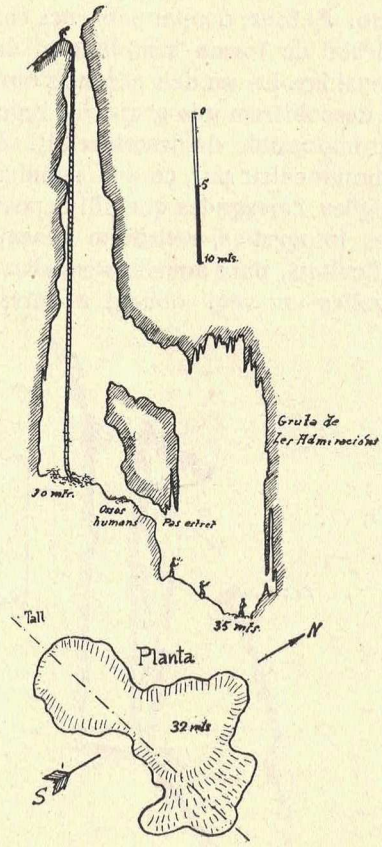
31 de juliol.

Seguint la riera de Vall de Joan, en el lloc on després s'anomena Riera Seca, hom troba el vessant de les Terradelles, on existeixen vàries formacions espeleològiques, entre elles l'avenc de l'Arcada, que explorarem en l'expedició passada.

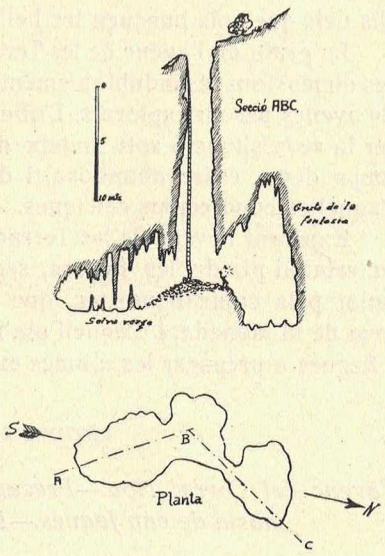
Avenc del Vallès.
Secció longitudinal i planta.

Junt a aquest avenc se'n troba un altre de boca molt gran, al qual vaig posar «avenc del Vallés», en memòria del pastor que va ensenyar-me'l. Recollit el material que deixàrem temps endarrera al peu de l'Arcada, l'instal·làrem a la boca de l'abisme i avall! Sense incident arribo al fons, on trobo una gola estreta i negra per la qual m'entaforo, agafat sempre a la corda. Una rampa de pedres forma el pis d'una gruta de més de 15 metres d'alçada, que, com grandiosa i insospitada catedral, dóna lloc a magnífiques cúpules il·luminades per obertures de comunicació amb el primer avenc, que jo ja havia albirat tot baixant. En aquest avenc vaig veure indicis de fauna, en forma d'uns animalets d'ales brillants, semblants a espiadimonis, però molt més petits, i cecs. També vaig veure aranyes de forma vulgar teixint en la fosca llurs enigmàtiques teles per atrapar altres animalets. Tretes algunes fotografies i dibuixada la secció, vaig pujar a la boca de l'avenc, del qual retiràrem el material per portar-lo a pes de braços cap als altres. De l'avenc del Vallés férem cap al de les Terradelles, seguint, en direcció a la mar, la Riera Seca; mes com sigui que tot buscant les Terradelles trobàrem, un xic més avall, un avenc de boca molt estreta i sense nom, ens disposàrem de primer, un cop arriades a ell les escales, a explorar-lo. Entretant, per dalt del pla de les Basses sentírem veus i xiulets de dos companys nostres que prometeren venir a l'expedició, i un cop reunits exploràrem el nou avenc que anomenàrem del *Cayetano*. Junt amb l'Enric Casals, en Joaquim Damians—que eren els companys arribats—i el *Cayetano*, un dels jornalers

Avenc del *Cayetano*.
Secció longitudinal i planta.

que ajudava als treballs—descobridor de l'avenc—, vaig visitar-lo. Resultà tenir 30 metres i existir al fons una gruta que féu llençar crits d'admiració al *Cayetano*, que no coneixia cap avenc. Em digué que ara, després d'haver vist aquell, comprenia la nostra afició d'espeleòlegs. En realitat, l'avenc del *Cayetano* és un dels més bonics de Begues. puig presenta dos recons d'una magnificència extraordinària, digna d'una cova d'Artà, de la qual endebades intentaria donar-ne compte cabal. Afortunadament, la fotografia en reprodueix un d'ells que m'estalvia la descripció; en treu, però, la seva fantàstica salvatgia, impossible de gaudir sense davallar al fons. En un dels recons de l'avenc vertical trobàrem les restes mortals d'un home d'época present. Recollírem alguns ossos del crani, braços i peus, un d'ells junt amb un calçó de caçador, i els portàrem a Begues, donant-ne part a la justícia, que féu, dies després, una segona visita a l'avenc per recollir més ossos i fer els tràmits procedents en aquests casos.

Avenc de les Terradelles.
Secció longitudinal i planta.

Sobre mateix de l'avenc del *Cayetano* explorarem l'avenc Damians, també descobert aquell dia. Hi baixà l'Enric Casals i trobà el fons obstruït als 7 metres. Visitàrem també la cova de la Moneda, anomenada així perquè en altre temps se n'hi havia fet de falsa. Com l'anterior avenc, no té cap importància.

I, finalment, per acabar aquesta expedició desférem un tros del camí fet, o sigui, pujàrem per la Riera Seca en direcció a la Morella i explorarem l'avenc de les Terradelles, que porta el nom del vessant on està situat. Té 25 metres, i al fons existeix una gruta semblant a la de l'avenc del *Cayetano*, i a l'altre extrem, una sala replena d'estalactites i estalacmites de les més variades formes. Per avançar per aquella selva verge és precís, a desgrat meu, trencar-ne alguna, profanant llur virginitat i treient-li part de la seva formosor, Al mig de la sala una estalactita de grans dimensions

forma l'eix principal; entorn d'ella en pengen una infinitat d'altres, de totes edats, quiscuna regalima encara el seu inagotable degotall. D'altres presenten les barbes cristallines que tant ens admiràren en l'avenc de l'Arcada. D'altres formen com una serra de tons roigs que a la llum del magnesi apareixen verdosos; etc., etc. Davant de semblants prodigis, el nostre cor deixa de bategar i s'apropa més a l'Ésser que els ha creat com si volgués dar-li gràcies pel favor d'haver-nos-els mostrat. El pler d'aquella exploració ens compensava amb escreix les moltes fadigues passades per realitzar-la sota un sol abrusador, en aquella terra àrida i ingrata als ulls dels que sols busquen les belleses superficials.

La gruta de l'avenc de les Terradelles, dintre de les seves reduïdes dimensions, és indubtablement un dels recons més bonics de tots els avencs per mi explorats. L'abundància d'estalactites es comprèn per la seva situació sota mateix de la Riera Seca, que en altres temps devia ésser abundosa, i donar lloc a les filtracions origen d'aquelles concrecions càlciques.

Explorat l'avenc de les Terradelles, pujàrem carregats amb el material al pla de les Basses, seguint un viarany en altre temps petjat pels contrabandistes, que guardaven llur contraban en la cova de la Moneda, i d'aquell pla retornàrem, vorejant la Morella, a Begues a preparar les últimes expedicions.

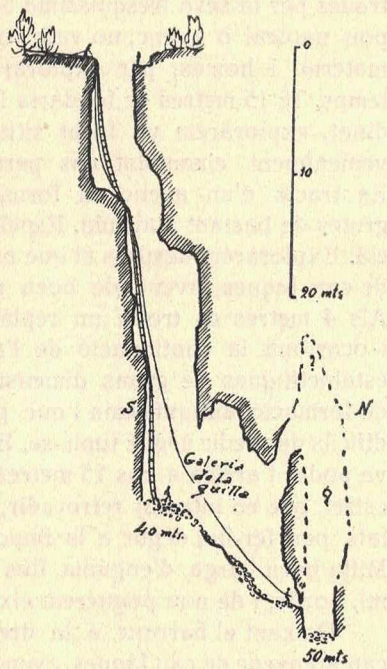
SÈPTIMA EXPEDICIÓ

L'avenc del Corral Nou.—Precaucions inútils.—Els forats de la masia de can Jaques.—Exploració incompleta.

7 d'agost.

L'avenc del Corral Nou fou explorat parcialment per mossèn Font el 1898. Segons ens conta en *Sota terra,* en ésser a uns 20 metres dintre l'avenc, es trobà amb la respiració fadigosa degut a la presència del gas carbònic, el més temut dels perills que poden ocórrer als espeleòlegs, i es veié obligat a retrocedir, no sense abans albirar el proper fons, en el qual descobrí una ampla galeria en direcció al Nord. Recomana el malaurat explorador en el llibre mentat, que hom torni al Corral Nou, puix era opinió seva que en ell es podrien fer interessants descobriments relacionats amb l'àcid carbònic. Esperonats per la recomanació del mestre, un dia férem via cap al Corral Nou, ben proveïts de material, seguint les fondalades de la Vall del Teix, Penyes Rojes i Carxol, llarga i

penosa caminada de més de tres hores, fins que a la fi arribàrem a la masia del Corral Nou, una taca blanca i simpàtica en mig d'ufanosos camps. Més enllà, dalt de la muntanya Plana Novella, on s'aixeca la magnífica torre del mateix nom, en altre temps granja agrícola, que amb el seu luxe extraordinari, més propi de grans ciutats, desentona de la resta de la comarca. Seguint el camí, arribàrem poc després a la boca de l'avenc del Corral Nou. Feta la installació, m'entaforo portant al davant meu una espelma encesa perque em denotés, en apagar-se, la presència del gas carbònic, cas que encara n'hi hagués. Als pocs metres em veig obligat a tirar l'escala, detinguda en un replà, al fons de l'avenc, on arribo poc després sense incident. El fons es estret, dóna lloc a alguna petita gruta lateral i es continua per la galeria albirada per mossèn Font, on s'ensorra ràpidament la rampa de pedres. Agafat sempre a la corda, segueixo la galeria que forma com un desfilader estret i bastant alt que deixa veure per la part alta algún *gour* estalactític. Tomba dos o tres cops, i al final mor en una petita sala de reduïdes dimensions i de volta molt alta. En un dels recons d'ella, un petit forat impracticable ens fa sospitar l'existencia d'un segón avenc; mes poc després ens convencérem de que tan sols baixava fins uns 2 ó 3 metres; continuava, no obstant, per la part alta i s'unia a la volta de la sala on nosaltres estàvem, tal com en el dibuix de la secció pot veure's. L'àcid carbònic que féu retrocedir a mossèn Font i Sagué no podia atribuir-se a cap jaciment natural, com aquell explorador havia suposat, sinó a la presència d'animals morts, algún d'ells de grans dimensions, les restes dels quals hom veia arreu, escampats per la planta de l'avenc. Un cop convençut d'això últim, el més important que'ns portà al Corral Nou,

Avenc del Corral Nou.
Secció longitudinal.

vaig sortir de l'avenc. Mentre els jornalers i els altres companys feien els treballs de retirar el material, m'en vaig anar a visitar la Plana Novella, de què abans he parlat. De retorn vaig unir-me als meus companys, els quals, enllestits els treballs del Corral Nou, feien via cap a can Jaques per tal d'explorar l'avenc d'aquest nom, com de primer havíem acordat. Arribats a la masia de can Jaques, ens disposàrem a dinar vora el pou, de fama per aquelles encontrades per la seva fresquíssima aigua. Com que es tractava d'un pou natural o avenc, no vaig voler deixar perdre l'ocasió de tenir material i homes, per explorar-lo, cosa que vàrem fer en poc temps. Té 15 metres de fondària i uns 5 d'alçada d'aigua. En haver dinat, exploràrem un forat situat sobre mateix del pou, que convenientment eixamplat ens permeté davallar fins a 16 metres. Es tracta d'un avenc en formació, que presenta al fons dues grutes de bastant d'alçada. Espeleològicament no té cap importància. Exploràrem després el que anomenàrem Barranc de les Mosses de can Jaques, avenc de boca molt gran i abundosa vegetació. Als 4 metres es troba un replà que s'obre per un dels costats i ocasiona la continuació de l'avenc. Presenta belles formacions estalactítiques de grans dimensions. Es tracta, doncs, d'un avenc de formació antiquíssima i que per enrunaments o altres causes difícils de predir degué tupir-se. El meu cosí baixà per ell tot el que va poder i arribà a uns 15 metres de fondària total. El pas era tan estret, que en intentar retrocedir, es va trobar amb moltes dificultats per fer-ho, degut a la impossibilitat de canviar de posició. Mitja hora llarga d'engúnia, fins que a la fi aconseguí, ajudat per mi, sortir, i de nou poguérem eixir a la llum.

Deixant el barranc a la dreta, vorejant la muntanya, férem cap a l'avenc de can Jaques, avenc en el qual teníem posades moltes esperances pel que d'ell explica mossèn Font. Conta que en desobstruir la boca, tapada, pel que's veu, amb rocs, va produir-se, en caure aqueixos al fons, un formidable terratrèmol, com si tota la muntanya fos buida, i per això suposà l'explorador l'existència, al fons, de grans cavernes per les quals deuria continuar l'abisme. Era ja tard quan, després de molt cercar-lo, el trobàrem. Un cop explorat, resultà tenir 25 metres i cap importància en qualsevol sentit que es volgués buscar; mes a aquella fondària un nou avenc s'ens obria. Com que ens era impossible d'explorar-lo, puix era tard per a desobstruir la boca tapada parcialment amb rocs, segurament els mateixos que antany féren caure de dalt, el sondàrem, i resultà tenir 15 metres. En total, 40 metres.

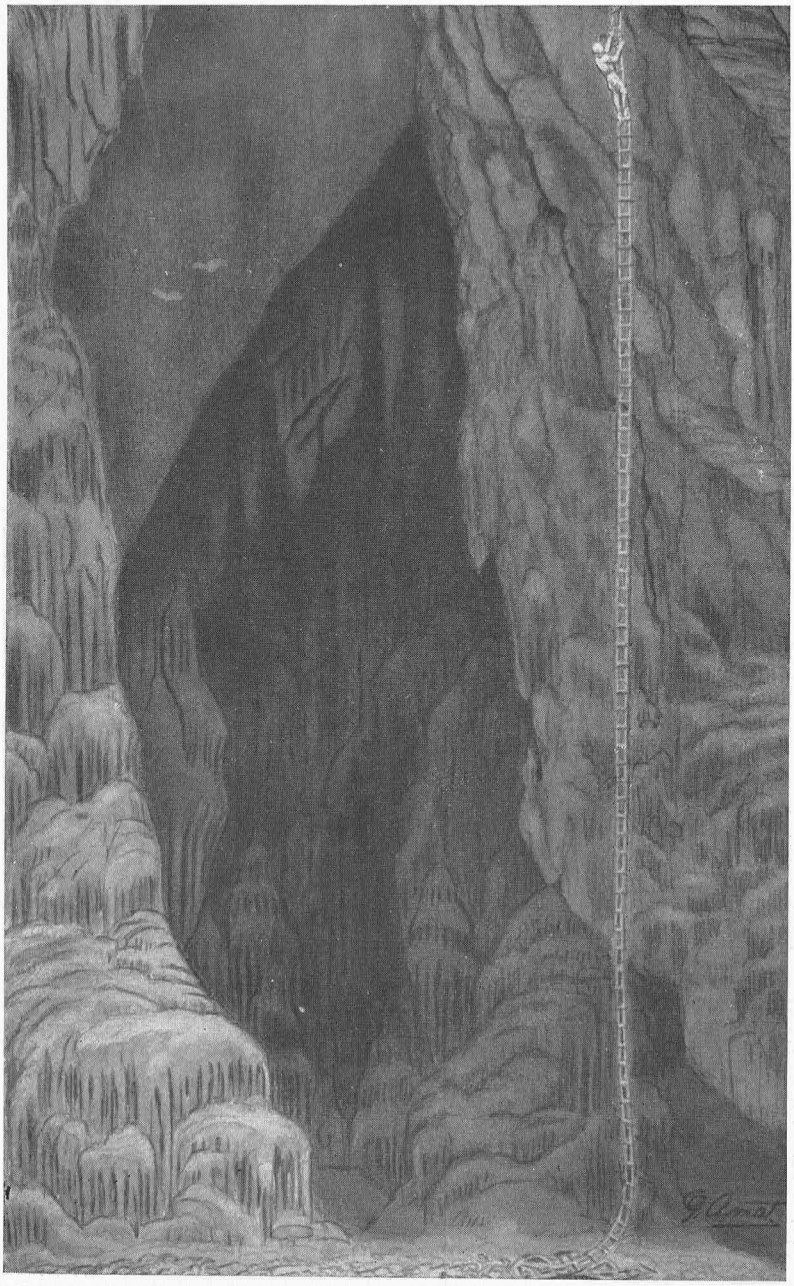

AVENC DE CAN SADURNÍ. - LA BOCA.

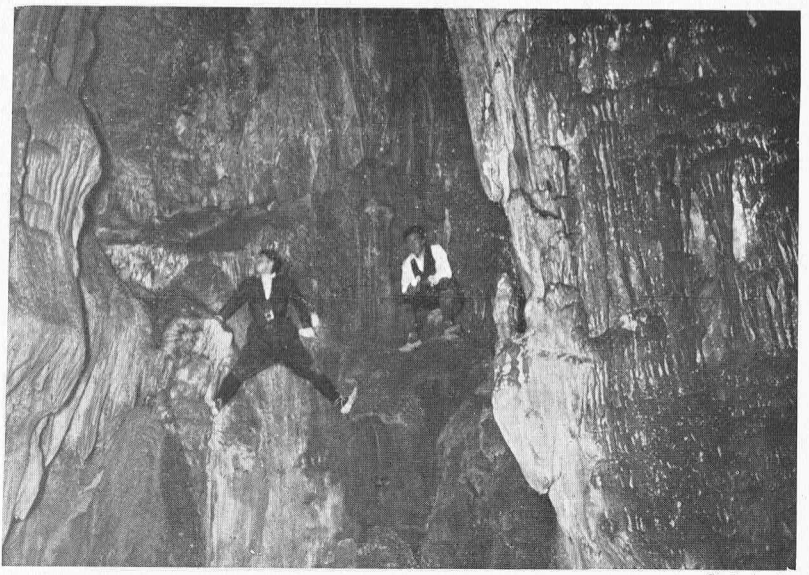
Cls. R. Amat

AVENC DE CAN SADURNÍ. - L'ARCADA D'ESTALACTITES.

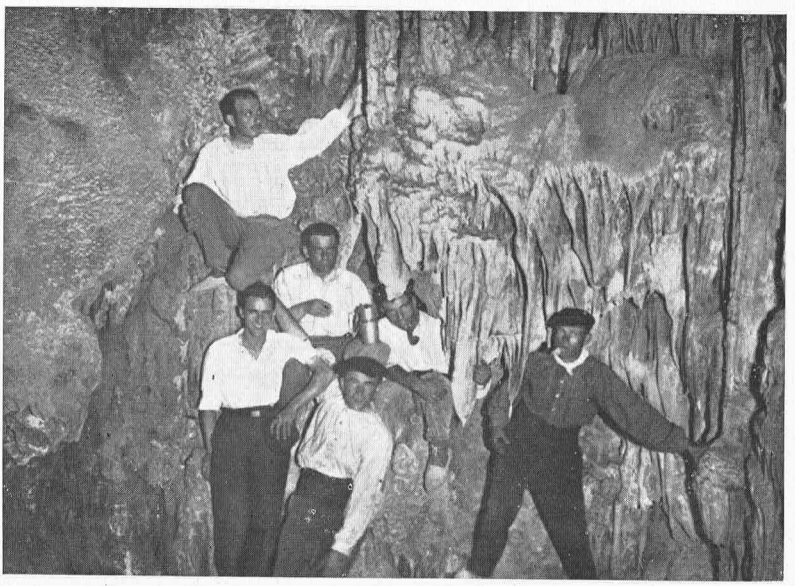
Dib. G. Amat

AVENC DE CAN SADURNÍ. - VISTA DE CONJUNT.

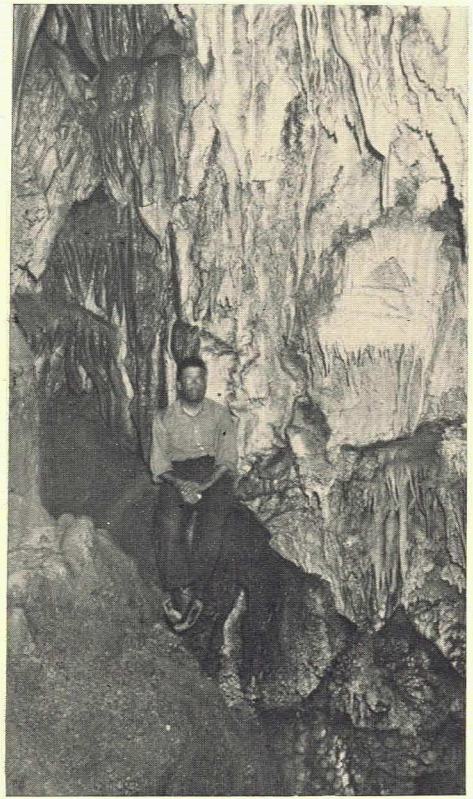
Cl. R. Amat

AVENC DE CAN SADURNÍ. - GRUTA DE PROMETEU. - VISTA PARCIAL.

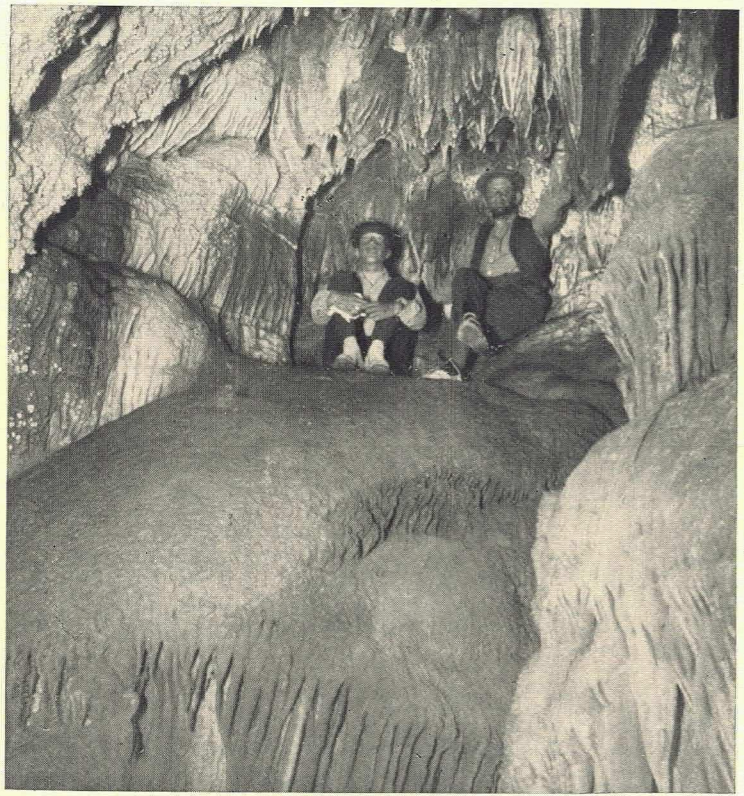
Cl. M. Nicolau

AVENC DEL VALLÈS. - PARETS DE LA CATEDRAL.

Cl. R. Amat

AVENC DEL CAYETANO. - GRUTA DE LES ADMIRACIONS.
CONJUNT.

Cl. M. Nicolau

AVENC DEL CAYETANO. - GRUTA DE LES ADMIRACIONS.
PART SUPERIOR.

Explorat parcialment l'avenc de can Jaques, retornàrem al poble de Begues satisfets d'haver resolt dues de les incògnites que més ens preocupaven: el Corral Nou i can Jaques. Mes, seguint el nostre criteri d'acabar les exploracions, és molt probable que la vinent campanya, malgrat de creure que no trobarem res d'important, tornem a explorar l'avenc de can Jaques per tal d'arribar al fons.

OCTAVA EXPEDICIÓ

L'avenc del Serralet rodó.—Les cingleres de Vallbona La cova fumada.—L'avenc de l'Arcada

2 de setembre.

Seguint un corriol que partint del Campgrás travesa el tantes voltes mentat pla de les Basses, hom veu l'avenc del Serralet rodó, molt conegut dels contrabandistes, que en altre temps petjaven aquelles terres, i que, per burlar les lleis, s'amagaven per les escabrositats del terreny, quan per llur desgràcia era sorprés pels carrabiners el seu il·lícit tràfec. L'avenc m'era conegut per haver-me'l mostrat anteriorment el Vallès, el pastor que tants cops guià els meus passos per aquells andurrials. Vista la boca de l'avenc i amb el fi d'adelantar temps, vaig seguir un camí que havia de portar-me a Vallbona, i d'allí a Garraf a agafar el tren. Però, ni mai que ho hagués fet! Poc coneixedor d'aquelles terres, al poc temps, havia perdut el camí, si és que existia, i aleshores no em quedaven altres sortides que o desfer el camí fet o seguir avançant en direcció a la mar, a través dels penya-segats. Decidit pel segon, en trobo a la fi un d'impossible de salvar, per la seva molta alçada, que m'obligà, per evitar-lo, a donar una llarga volta i perdre tot l'avantatge obtingut, seguint el viarany més tard perdut. Però, passada aquella dificultat, se'm presentaven altres saltants més alterosos encara que el primer, puix tenia que baixar en conjunt, per trobar el nivell de la mar, almenys 200 metres en una distància que no arribaria a 1 quilòmetre. A la fi, abatut per aquella marxa tant llarga i dificultosa, em deixo caure a reposar en un lloc, en qué, Natura, canviant un xic d'aspecte i presentant-se menys feréstega semblava que, compadida del caminant, l'invités al descans. Em trobava en un petit bosc, o almenys a mi m'ho semblà, al costat de tanta aridesa com acabava de passar. Situat a uns 50 metres sobre el nivell de la mar, des d'allí es dominava perfectament la casa de Vallbona i la via fèrria objecte dels meus afanys. Ajegut vora la riera contemplo

l'imponent espectacle que oferien aquelles grandioses penyes que apareixien als meus ulls com obertes amb un xerrac de monumentals dimensions per la divina mà del Creador. Més enllà, la mar tranquila i planera contrastava amb l'escabrositat d'aquelles roques com contrasta la pau al costat de la lluita.

Contemplant l'obra majestuosa de Déu vaig mig endormiscarme; de sobte, una estranya remor, com fresa d'ales, va deixondir-me. Es tractava d'un aligot, au de presa que nia en aquelles roques i que, en cerca de la fàcil presa per sadollar la seva voracitat, s'apropava a la terra descrivint cercles i més cercles com temerosa del perill que la meva presència allí podia portar-li. Després, no massa segura, la veig allunyar-se fins a perdre-la d'albir. El meu cosí, que s'ha passat hores i més hores a l'agüait per aquelles fondalades, ha vist com jo apropar-se l'aligot a la terra, i un cop prop d'ella deixar-se caure amb velocitat paorosa sobre l'inofensiu conill, i devorar-lo amb ferocitat d'au famèlica, en pocs minuts. En cerca de nius d'aqueixes aus i d'altres de llur espècie, En Gabriel Amat s'ha despenjat amb senzilles cordes per espantoses roques de més de 40 metres d'alçada com les Volteres i les Agulles, desafiant el vèrtig i l'enuig dels pares que veuen que s'els enduen els fills, objecte de llurs afanys.

Descansat un poc, a la fi, segueixo el camí ja molt més fàcil, i arribo a Vallbona i d'allí a Garraf, on agafo el tren. Vora la sortida de Vallbona es troba la Cova fumada, visitada per mi, habitada des de fa més de 50 anys per una pobra gent, que viuen en el més abjecte estat de degeneració i misèria, vertader retrocés al temps de l'home prehistòric que habitava les cavernes, per manca de millors habitacions. La Cova fumada, de molta anomenada, consta de dues amples cavitats que em digueren que continuaven molt endins per llargues galeries; mes la repugnància va vèncer aquest cop la meva afició i vaig eixir de la cova sense voler indagar res més. ¡Qué bonica és l'espeleologia quan a costa de molts treballs descobrim grutes jamai petjades! mes quan se'ns presenten convertides en vertaders nius de brutícia, com la Cova fumada, l'espeleologia perd tot el seu encant i l'espeleòleg menys escrupolós, malgrat el seu desig d'indagar, retrocedeix amb vertader fàstic. És el mateix cas que es presenta en els avencs que, situats prop dels pobles, són utilitzats, malauradament, com a canyents de la comarca.

El dia 2 de setembre fou el designat per l'exploració de l'avenc del Serralet rodó de què al principi he parlat. Seguint el camí descrit, arribàrem a l'avenc en front mateix del Serral rodó al qual

deu el seu nom. Resultà tenir 20 metres i una petita gruta al fons sense importància. És un de tants avencs oberts en el massís cretàcic que forma el pla de les Basses. És digne d'ésser vist en ell, un grup de roques, que per caprici de Natura reprodueix fidelment la forma d'una esfinx egípcia. Prop de l'avenc del Serralet rodó i en el mateix pla de les Basses es troba l'avenc de la Sibinota, de 108 metres, explorat en la campanya passada, de mala memòria per a mí, i l'avenc de les nou boques, de 40 metres, explorat per mossèn Font i Sagué.

Com que de l'avenc del Serralet rodó no poguérem obtenir-ne fotografies per no prestar-se l'interior, decidírem, per tal d'aprofitar els aparells fotogràfics, tornar a l'avenc de l'Arcada per acabar l'exploració final que més endavant he descrit. Sortosament en traguérem tres bellíssimes fotografies, que ens compensaren sobradament les fadigues passades aquell dia. De l'Arcada tornàrem a Begues.

NOVENA EXPEDICIÓ

L'avenc del Penya-segat.—Visita a l'avenc del Clos. Emocionant exploració del Clos el 1922, relatada per En Gabriel Amat

4 de novembre.

Després de les fadigues de l'avenc de la Ferla, exploració amb què per la seva importància acabo l'actual campanya, volguérem explorar algun petit avenc per descansar el nostre esperit, com al nàufreg que ha lluitat contra la mar enfurismada li plau de contemplar-la des de la platja tranquil·la i blana.

El dia fixat per l'exploració es presentà boirós, i, a mesura que anàvem pujant per les muntanyes, les boires anaven espessint-se com si la nostra presència les atragués cap als cims. Situat en el vessant de la Riera Seca oposat al dels avencs del *Cayetano*, Terradelles, Vallés i Arcada, l'avenc que explorarem aquell dia resultà tenir 20 metres de fondària i cap importància. Per la seva escabrosa situació en una escarpada penya l'anomenàrem avenc del Penya-segat, nom amb el qual constarà en els nostres catàlegs.

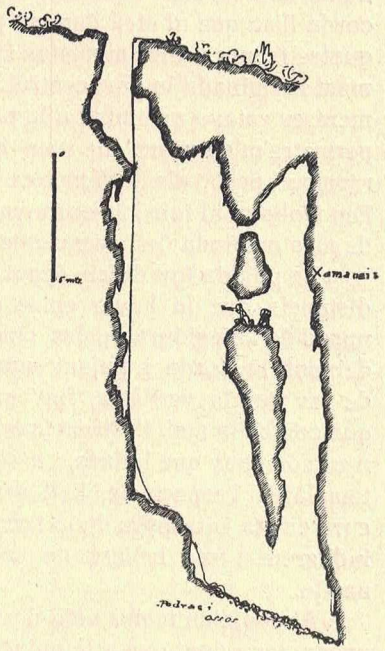
Com que enllestírem aviat el treballs de retirar el material, decidírem, de retorn a Begues, visitar l'avenc del Clos, de 25 metres, situat a uns tres quarts d'aquest poble, en la serra que li dóna el nom. L'avenc del Clos fou explorat parcialment, el 1898, per mos-

sèn Font i Sagué, i últimament ho ha estat totalment pel meu volgut cosí En Gabriel Amat. La nostra expedició, doncs, no féu més que resseguir les indicacions d'aquells exploradors i confirmar-les en absolut; mes, per les circumstàncies especials en què fou portada a terme i pels seus emocionants incidents crec interessant de reproduir textualment la relació de l'exploració per la ploma del protagonista, En Gabriel Amat. Diu així:

«Malgrat les històries fabuloses que des de petit havia sentit contar sobre els avencs de Begues, mai no havia germinat en mi una veritable curiositat de coneixe'ls fins aquest darrer any, que semblà com si em ressonessin en les orelles les antigues històries d'aquells grans pous naturals misteriosament sembrats pel massís de la Morella, perill molt digne de témer per l'excursionista desconeixedor del terreny. Recordava ensems, vagament, haver sentit parlar de mossèn Font i Sagué, que solament els explorá en part, malgrat tenir homes i tota classe de material a propòsit. Va ésser un dia, a les acaballes de l'estiu, que caminant per les Agulles trobàrem uns excursionistes que varen preguntar-nos si sabíem d'un avenc que per allí a prop hi havia. Ni tan sols sabíem que existís; i des d'allavors vaig sentir com una mena de neguit, que a poc a poc anà augmentant, per conèixer alguna d'aquelles boques que verament fan respecte i que no deixen sentir el soroll d'una pedra en caure, quan per atzar algun encuriosit fa la provatura. Verament intrigat, vaig decidir furgar-ne algun abans del meu inevitable i proper retorn a Barcelona.

»El 2 d'octubre sortírem de bon matí amb el company Garcia. Les orenetes es reunien a grans volades com per despedir-se de la seva estació estimada, abans d'emprendre la llarga travessia, i semblava com si ens animessin en el nostre atreviment, en considerar que aquells animalets tan insignificants fossin capaços de tanta gosadia. Prenguérem uns vint metres de corda cada u, que ens enrotllàrem a la cintura, i d'aquesta forma arribàrem al lloc de les nostres preocupacions, a la boca rocosa que durant uns dies havia estat objecte dels nostres somnis. Col·locàrem una viga de pi travessera en el forat, i hi lligàrem la corda, després d'afegida i d'haver-hi passat travessers de tros en tros; encenguérem un fanalet d'acetilèn, el lligàrem a un cordill llarg, per a més comoditat, i ens disposàrem a baixar. Qui seria el primer? Ambdós ens disputàrem la preferència; ho férem a la sort i el meu company fou l'escollit. S'escorregué per la corda fins al primer travesser, apuntalant-se en un pla de roca que hi havia; tot seguit

vaig reunir-me amb ell (tinguérem la precaució de carregar únicament amb el pes d'un sol la corda). Quan teníem baixats uns cinc metres, veiérem al davant un forat negre, que es dibuixava en les roques, que a poc a poc s'estrenyien. Les nostres mirades curioses volgueren penetrar la fosca, però resultaren inútils totes les temptatives que férem. Fortament atret pel misteriós de l'empresa vaig escorre'm corda avall, sens pensar que el meu amic tenia el dret de preferència. En trobar-me al segon travesser, vàrem baixar el fanal per mitjà del cordill de què he parlat; vaig continuar la davallada fins al següent travesser, i vaig detenir-me uns moments per contemplar el lloc on me trobava. Allí era l'avenc d'una gran amplada, cobrien tots els costats curioses formes estelactítiques de gegantins pops i, mirant el fons, s'albirava un gran pedruscall, format segurament per la detenció de les pedres que hi havien tirat.

Avenc del Clos.
Secció longitudinal.

»Vaig donar-me compte de que la corda formava un manyoc per estar enredada amb els travessers. El fanal era encara a l'altre barrot, i feia una claror molt débil, de forma que tot el que veia era per la llum del dia que penetrava per la boca. De prompte la claror augmentà, i vaig trobar-me amb una claror de foc que il·luminava tot l'avenc; era que el fanal s'havia inflamat vessant flames per tots costats, i tocava inclús la corda que m'aguantava. Vaig cridar al meu company perquè tragués el fanal desseguida, però el foc no es movia; el cordill que l'aguantava estava enredat amb la corda. Vaig pujar amunt amb precipitació, per agafar-lo abans no l'encengués. Passat el perill, continuo la davallada fins a trobar el manyoc de corda enredada. Mentres amb una mà m'aguantava, treballava amb l'altra neguitosa fins a desfer l'embull. Vaig aconseguir-ho a la fi, i caigué la corda pel seu pes fins al fons pe-

dregós. Vaig escorre'm ràpidament fins arribar-hi, tantejant amb el peu recelós per assegurar-me de que trepitjava terra ferma, aleshores vaig deixar la corda. Crido a l'amic que está obligat a guardar una posició cansada, que pugi a dalt, mentres jo, amb l'escassa claror que entra pel forat, observo on sóc. El primer amb què va topar la meva vista fou un pilot d'ossos. Amb veu forta crido al meu amic: —Un esquelet.—D'home o d'animal?—D'animal, contesto,—encara que de primer moment em féu la impressió d'humà.—Puja un os, em respon.—Prou faré si pujo els meus, vaig dir-li en veure la corda llisa que al meu damunt penjava, interrompuda solament per quatre troncs.—Tira'm mistos i llenya, que solament està mitjanament illuminada la part central. I varen caure els mistos i la llenya mentres estava arrambat a la paret; el foc il·luminà les tenebres i va permetre'm de veure que a un costat es continuava l'avenc, interromput, però, als tres metres. Hi havia allí una mòmia de cabra. Em trobava al fons; m'extranyava l'acabament brusc, i en el punt de més amplada de l'avenc, que en total amidava 25 metres.

»La pujada fou difícil, degut als pocs travessers i sobretot a la distància que hi havia entre dos d'ells per haver confiat en els nusos de l'afegidura de les cordes, que sortosament vaig salvar deixant la corda i pujant agafant-me per les estalactites d'una de les parets verticals, fins arribar al sostre en forma de cúpula, que coincidia amb l'estrenyiment de l'avenc. Allí vaig esperar el meu company que baixés, i asseguts en un travesser d'aquells contemplàrem l'espectacle, bell de misteriós, guardat amb tanta de cura en les entranyes de la terra, potser perquè els ulls de la gent indiferent a tota bellesa de natura no siguin capaços de profanar-lo.

»Al cap d'un temps vaig decidir d'explorar novament el mateix avenc, recordant que a la pujada havia vist en la paret una cova que, per la taca retallada i negra que mostrava, havia d'amagar quelcom d'interessant a afegir a les nostres investigacions. M'acompanyà l'amic Fàbregas.

»Arribats al fons mitjançant la corda, aquesta vegada completament llisa, confiant amb les facilitats naturals que l'altra volta havíem trobat per pujar, encenguérem una espelma. Un cop observat l'entorn, ja conegut, vaig endinsar-me per la cova que continuava l'avenc, però, com ja havia vist, s'acabava als tres metres. Després d'una altra minuciosa observació, m'adono que si bé no continuava en sentit vertical cap al fons, continuava en el mateix sentit, però amunt, com si fos una xemeneia.

»Xemeneia amunt! vaig dir. I vàrem començar una ascensió estranya, a la llum d'una espelma; pujàvem estampint-nos entre peus i mans, puix aquest pou tenia menys de dos metres d'ample, i anant alternant l'espelma en els llocs que s'eixamplava massa. Al cap d'un rato de pujar vaig veure una resplendor blavenca al damunt nostre. Llum de día!, vaig dir tot content, pot ser sortirem a flor de terra, i ens estalviarem de pujar la corda llisa. Tot seguit ens desenganyàrem, puix la claror provenia d'una galeria que comunicava amb l'avenc, formant un gran finestral que no era altra cosa que la cova de la paret de l'avenc. Continuant amunt, venia un eixamplament difícil de travessar; i altra volta continuava, comunicant de nou per una altra finestra molt més petita amb l'avenc; després s'estrenyia i acabava a pocs metres de la superfície del terreny. Arribats novellament a la galeria, ens asseguérem per descansar, mentres contemplàvem l'avenc des d'aquell punt d'albir; el finestral estava situat a la part oposada a aquella prop de la qual penjava la corda, a uns quatre metres, i a uns tretze del fons, la paret era molt llisa i desplomada, de manera que en deixar caure una pedra s'acostava al centre de l'avenc. No teníem, doncs, altra sortida que el camí per on havíem pujat. No sé quin mal moviment vaig fer en aixecar-me, que l'espelma em caigué dels dits i s'apagà. Estava satisfet per haver-la recollida de nou, quan la sang se'm refredà en palpar les butxaques per buscar els llumins.—Els mistos?—Tu els tens—digué l'amic—. Torno a buscar, però inútil; per oblit els havia deixat a baix. Les nostres cares s'aclariren en mig la fosca. —Quin será el nostre destí?—diguérem. Romanguérem callats durant una llarga estona, i un cop asserenats, analitzàrem la nostra situació. El que més ens torturava era que ningú sabia les nostres intencions de baixar en aquell avenc perdut en la muntanya. L'auxili exterior era tan difícil com el del nàufreg que espera una vela. Pel nostre esforç, què podíem fer? La davallada, ja perillosa amb llum, era impossible amb aquella fosca absoluta, puix en intentar-ho a les palpentes, forçosament havíem de trobar-nos en un moment que no sabríem on posar les mans o els peus; les nostres forces s'esgotarien, i, conseqüentment, cauríem, rebotint per les parets cantelludes, arribaríem a baix morts o greument ferits, exposats a llargues i horroroses agonies. Extenuat per aquells terribles pensaments, vaig ajeure'm. I, si per casualitat passés un pastor i vegés la corda lligada al tronc? Aquesta esperança era tan débil com la llum del dia que arribava a aquella presó, que aviat podria ésser tomba

de les nostres despulles. L'habitud a la poca claror féu l'estança més lluminosa, i potser Natura es va compadèixer de nosaltres i apartà totalment els núvols per a millor fer brillar el sol. Les nostres mirades es fixaren en la corda que immòbil penjava tant lluny de nosaltres. Fer-hi un salt, era cosa impossible totalment. —Tens cordill?—em digué en Fàbregas—; amb un cordill i una pedra la podríem agafar. —Què en treuríem?—vaig dir—, si en deixar-nos-hi anar faríem un terrible pèndol que ens estrellaria contra la pared del davant; però provem-ho—vaig afegir, pensant que, si la tinguéssim, podria servir-nos per baixar pel lloc on érem, o sigui, el que he anomenat xemeneia. Buscàrem cordill, en vaig treure un trist manyoc, curt i enredat, que no podia pas arribar-hi; però entre el manyoc vaig veure un petit objecte d'un valor immens en aquells moments. —Un misto!—vaig dir. En rascar-lo amb emoció per veure si s'encenia, va brillar una llum rojenca, alegre, que ens tornava a la vida. Els nostres cors s'eixamplaren i donaren gràcies a Déu; ens enllestírem a deixar aquell lloc, amb el record d'un terrible empresonament. La davallada per aquell canó vertical il·luminat per la claror deslliuradora, va realitzar-se sense cap dificultat. Manteníem l'equilibri per la tensió dels nostres muscles. Arribats al fons, vaig mostrar a l'amic el camí que havíem de seguir; aquest no era la corda llisa, impossible de pujar d'una tirada, sinó una de les parets verticals de què he parlat, que tenia tot l'aspecte d'una muralla inaccessible, però que jo sabia perfectament com era de benèvola i coneixia aquells recons, esquerdes i fragments estalacmítics que combinant encertadament les mans i els peus permetien d'anar pujant, amb molta de cura aquesta última vegada, per ésser excessivament humida i relliscosa. Arribàrem per fi al punt aquell en què la paret es transformava en volta. Per salvar la distància que ens separava de terra, utilitzàrem la corda.

En caure el dia arribàrem a dalt, satisfets de la nostra gosadia, i mentres el sol ens acariciava els rostres, donant-nos un adéu dolç, els nostres braços s'estiraven, saborejant la llibertat del viure, i, inconscientment, els nostres cors aixecaren una pregària de gràcies.»

Aquí acaba la descripció d'En Gabriel Amat. Serveixi ella d'escarment als novells espeleòlegs, com alguns que darrerament han aparegut a Begues, que entusiasmats per la propaganda feta, s'han despenjat amb senzilles cordes en avencs com el de Puigmoltó de 30 metres verticals de fondària. Tot el que passi de

10 metres verticals, és imprudència de baixar-ho amb corda (fiats en les pròpies forces, no suspès des de dalt) i únicament persones molt preparades o en avencs que presentin replans, com el de la Fragata, hom pot davallar a més fondària. Acabada aquesta expedició, passem a descriure la de l'avenc de la Ferla.

DÈCIMA EXPEDICIÓ

L'avenc de la Ferla.— Incident emocionant. — Les dues galeries El tercer avenc.— Moments d'indecisió. — Avant! Contra tothom cal finir l'exploració. — I la Falconera? L'exploració està completament acabada?

12 d'octubre

Per fi, fou fixada pel 12 d'octubre l'exploració, tantes voltes preparada i sospesa, de l'abisme de la Ferla. La incògnita més gran de l'espeleologia catalana aquell dia havia d'ésser desvanescuda als nostres ulls, acabant alhora l'exploració començada per mossèn Font el 15 d'agost de 1898. Mes, també semblava que aquell jorn s'hauria de sospendre l'exploració, com si els genis guardadors de l'avenc s'haguessin conjurat en contra, quantes voltes s'intentés descobrir llur retir. És el cas que el dissabte dia 11, va fer-se, dirigida per En Ramir Torres, la dificultosa installació del material a la boca de la Ferla, per tal que a l'endemà, de bon matí, pogués començar l'exploració. El mateix dissabte al vespre em trobava ja a Begues on vaig hostatjar-me amb el propòsit de sortir l'endemà a punta de dia amb els jornalers cap a l'avenc, a fer els últims preparatius. Mes—l'home proposa i Déu disposa—aquella nit un fort aiguat va sorprendre els Begatans, i al matí, davant de la inseguretat del temps fou posat a discussió si havia de fer-se l'exploració o deixar-la per un altre dia. Per fi, decidit el primer, i arribat l'autobús de Gavà amb els operadors de la casa Pathé, que havien de filmar els nostres treballs, alguns forasters i els que havien d'ésser els meus companys d'exploració, En Gabriel Amat, En Ramon Vallès i N'Enric Casals, férem via cap a l'avenc. Després d'una hora i mitja de caminar travessant dos o tres cops la riera d'Olesa, que aquell dia passava d'ample a ample, arribàrem a la boca de la Ferla. Per fortuna el dia s'aclarí bastant, i lluí més tard el sol, cosa que animà molt els naturals del país, que com en aplec feren cap a l'avenc. Es reuniren, segons se'm digué, més de 100 persones. La installació a la Ferla va ésser feta amb senzillesa i segu-

retat, meresqué per això el seu director, Sr. Torres, les més sinceres felicitacions. Hom veia a un dels costats de l'avenc, dos travessers de taulons ensamblats mitjançant grapes roscades, l'un arran de terra pel qual, mitjançant un corró, penjava l'escala; l'altre més amunt, paral·lel al primer i un xic més endavant, era empotrat a ambdós costats de l'avenc, i servia per rodolar amb corrons la corda del telèfon i les que havien de subjectar els exploradors i portar els llums. De travesser a travesser, una barana feta amb corda protegia la caiguda i permetia sense perill abocar-se a l'abisme per contemplar la davallada.

Per fi, a les deu, fetes les últimes proves telefòniques, i en mig de l'espectació general, em disposo a baixar a l'avenc. «¡Avall!» Sense incident arribo als 20 metres; mes allí resto incomunicat. —¡Amat! crida En Cortada (fill), que era el qui estava de guàrdia al teléfon—S'ens ha trencat el fil del telèfon; què hem de fer?—No t'apuris—contesto jo—ja l'arranjarem. Pujaré uns quants metres per l'escala fins arribar al punt trencat i vosaltres des de dalt l'empalmareu—I així vàrem fer-ho. Passat aquest petit incident, ja sense tenir-ne cap més, i després d'haver-me aturat a descansar en dos petits replans on fregava l'escala, arribo al fons de la Ferla, a 110 metres de la boca. L'erosió de les aigües és en ell molt manifesta; i augmenta aquesta per un dels costats, on devia ésser la galeria seguida pel malaurat mossèn Font. L'avenc és un canó llarg i estret, que forma al fons la sala de 20 metres de llargada per 8 d'amplada. Ço que més el caracteritza, és l'absència quasi en absolut d'estalactites, la qual cosa demostra que ha estat obert per eixamplament de forts corrents originats en la superfície d'una esquerda preexistent, o sigui, predomina l'acció mecànica a la química. En aquest sentit l'avenc de la Ferla s'assembla al de mas Trabal explorat en la campanya passada.

Agegut al fons de l'avenc i amb el teléfon lligat al coll, contemplo com baixa En Gabriel Amat que era el que havia de seguir-me en segon lloc. Al principi el veig petit com un cap d'agulla i il·luminat pel sol; després desapareix de la zona més lluminosa i confós amb l'escala ja no l'albiro. Més avall em comunico parlant amb ell i trameto per telèfon les seves ordres als de dalt. Als 40 metres li és precís deturar-se una llarga estona per haver-se enredat la seva corda amb la que portava el fil telefònic, corda que jo des de baix puc separar. Desfet l'embull continua la baixada: 50, 60, 70, 80 metres i començo a veure'l fins que arriba al fons. Un cop a baix em substitueix en el telèfon i jo puc aleshores seguir la planta

de l'avenc per tal de buscar insectes i veure la galeria. Aquesta és un forat estret i baix que forma dos petits saltants, un d'ells de dificultosa baixada, després tomba i mor en el segon avenc, de molta més fondària de la que nosaltres, guiats per les dades de mossèn Font, havíem suposat.

Entretant i sense incident, baixa En Joan Mas, aleshores alcalde de Begues, que ja havia explorat amb mi altres avencs. Un cop reunits tots tres desférem el feix d'escales que restaven en el fons i les entaforàrem sense desunir-les per la galeria i segon avenc per tal de poder explorar-lo seguidament.

Mentres féiem aquestes operacions em comunicaren per telèfon l'arribada del Dr. Marià Faura i Sans, que de temps m'havia promès concórrer a l'exploració. Posat amb ell a la parla, després de dar-me algunes recomanacions respecte a la posició de l'escala em diu que es disposa a baixar. Des del fons contemplem la davallada del Dr. Faura; es coneix que als 15 ó 20 metres les forces li manquen i és precís que l'ajudin des de dalt per tornar a pujar: Són moments d'una engúnia gran pels exploradors que l'albiràvem des del fons. Ni les esgarrifoses escenes passades a la Sibinota ni les dificultats més properes de l'avenc de l'Arcada—tot sol amb el *Cayetano*—influïren en mi per fer-me perdre la serenitat; mes aquells minuts, que a mi em semblaren segles, transcorreguts al fons de la Ferla, aconseguiren posar-me en una tensió nerviosa que em colpejava a mi mateix, i em feia responsable del que pogués passar, que jo creia imminent. I és que per nosaltres el perill s'agrandava en fer-nos creure el que en realitat era ben llunyà. Segons ens comunicaren per telèfon En Jaume Masroig es prestà a baixar per l'escala a ajudar el Dr. Faura. Subjecte amb dues cordes arribà sense cap més incident a la superfície. Un cop ell a dalt, el meu cor s'eixamplà i un respir de satisfacció, de gràcies a Déu, eixí d'aquelles fondàries; com si durant tot aquell temps, el meu cor, deixant de bategar, hagués estat sospès del fil que als nostres ulls apareixia el tram de dalt de l'escala, i hagués seguit aquells emocionants incidents.

Passades les anteriors peripècies, baixà al fons En Jaume Masroig al qual des d'aquí he de donar novament les més expressives gràcies, puix ja amb motiu de l'exploració de l'avenc de la Sibinota (campanya 1923) em tregué a mi d'una dificultosa situació.

Finalment baixaren En Ramón Vallès i l'Enric Casals. Reunits tots els exploradors, dinàrem fraternalment, i sense perdre més temps ens disposàrem a explorar el desconegut. Mentres seguíem

la galeria per anar al segon avenc, En Casals ens digué que n'havia descobert un altre sobre mateix de la que nosaltres estàvem. Aleshores, sortírem de la galeria inferior, que anomenàrem d'En Font i Sagué, pujàrem tots a la superior, que resultà tenir més desenrotllament que la primera i dos avencs al fons, un d'ells de 4 metres, que explorarem seguidament, i un altre de molta fondària. Per la situació de les dues galeries vaig suposar que aquells dos avencs, el del fons de la galeria superior i el del fons de la Font i Saguè, no eren més que un de sol; no obstant, des de dalt no vèiem la claror del potent llum d'acetilèn que al fons de la galeria inferior havíem deixat. A què seria degut?

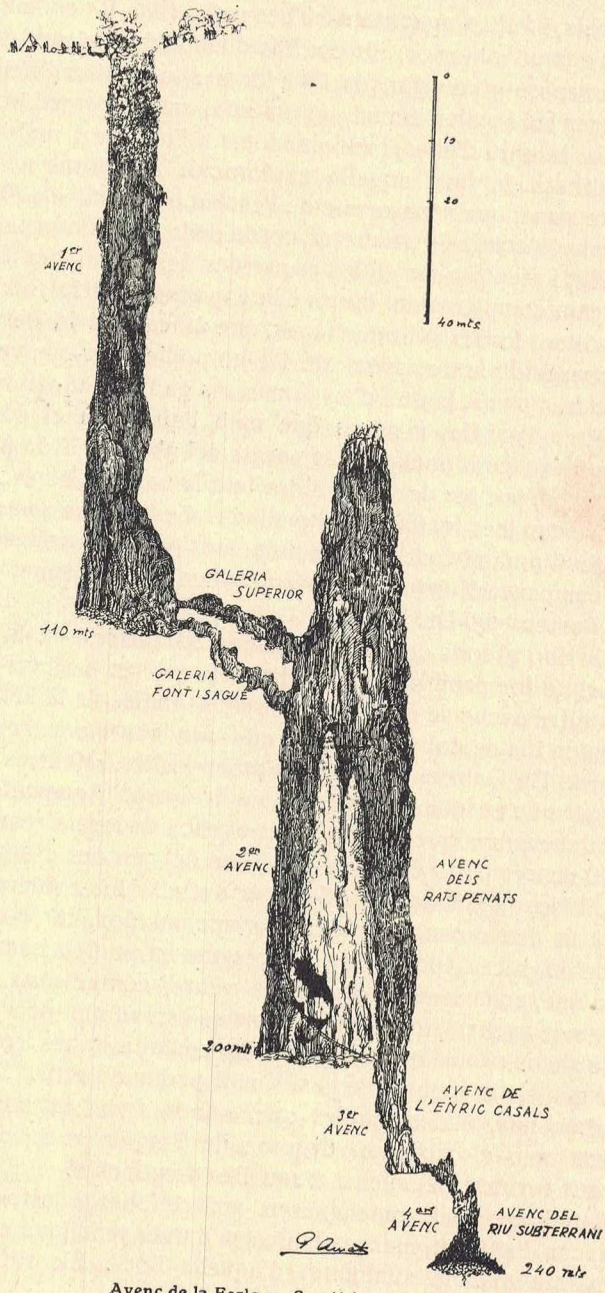
Tornats a la galeria Font i Sagué, ens disposàrem a explorar el desconegut. Lligat amb la corda, baixo pel segon avenc uns quants metres i tiro al fons l'escala que romania detinguda en un petit replà. En Jaume Masroig, que restava encara a la galería de sobre, tira una pedra a l'avenc i jo des d'allí la veig baixar furienta cap al fons. Les dues galeries fan cap, doncs, al mateix abisme, com haviem suposat, i el no veure la llum des de dalt era degut a que ambdues galeries estan separades per una volta on els raigs de llum morien degut a la poca reflexió d'aquelles mases rocoses. Quant a la capriciosa existència de les dues galeries superpostes, veus aquí l'explicació més admissible: a l'época de formació del primer avenc, les aigües, un cop al fons, deurien obrir-se pas, cercant sempre la part més soluble del massís de roques, i ocasionar la galería inferior i el segon avenc. Posteriorment deuria enrunarse o tupirse la galeria inferior, i les aigües depositades al fons hagueren de cercar nous conductes, i obrir la galeria superior. Explica el que aquesta sigui més gran, l'haver servit més temps de pas a les aigües soterrànies. Els senyals d'erosió més accentuats del fons del primer avenc entre les dues galeries, demostren la teoria exposada.

Seguint l'exploracio del segón avenc, m'entaforo per ell verticalment fregant sempre amb la paret. Aquesta és formada per unes grans llenques de roca càlcica que ressonen a buid al contacte de l'escala, provant l'acció erosiva de les aigües al través dels segles. Als 20 metres de baixar de semblant manera, em veig obligat a deturar-me, car l'escala forma un embull que tinc necessitat de desfer per continuar la davallada. Ajudat pels de dalt aconsegueixo, després de molt treballar, desfer l'embull, i puc seguir baixant; però al cap d'uns 5 metres més em trobo amb que la unió de les escales és desfeta, completament separada dels ganxos una de les

cordes laterals, i l'altra aguantant-se per petits fils. Es coneix que en desfer l'embull anterior, els cordills d'empalmar la unió varen trencar-se i separaren els ganxos. Què fer en situació tan difícil? No podia fer tirar les escales amunt, puix podia, amb el rossec, acabar de trencar-se la unió d'elles, i rodolar totes a l'abisme, i, amb elles, les probabilitats de finir aquella exploració. Aleshores no'm va quedar altre remei que separar-me de l'escala advertint els de dalt que agafessin la corda de seguretat, corda de la que estava pendent la meva vida, i recolzar-me en les esquerdes del rocam per tal de deixar l'escala completament lliure. Un cop això realitzat, amb una mà, desarrollant forces sobrehumanes, que únicament la nerviositat i la imprescindible necessitat de fer-ho podien dar-me, vaig fer pujar dos o tres pams, per tal d'empalmar els ganxos, aquell feix de 80 ó 90 metres d'escala, mentres que amb l'altra mà el cos i els peus, m'apoiava com podia en les parets del abisme. A la fi, agafats els ganxos, puc fer de nou i millor feta la unió de les escales, i seguir sense cap més incident la davallada. Les engúnies passades eren grosses i podien costar-me la vida; mes per a nosaltres, què eren en comparació del que havíem sofert en el primer avenc durant el descens del Dr. Faura?

Per fi arribo al fons del segon avenc, a 200 metres de la boca; mes com si no fos prou la fondària baixada ni les peripècies passades, un altre avenc se m'obria en un dels angles de la sala fons. Ho comunico als de dalt i em diuen que per continuar l'exploració baixaran En Gabriel Amat i En Ramon Vallès. Mentres baixava el primer puc examinar la sala on em trobava. Aquesta de més reduïdes dimensions que la del primer avenc i de forma semblant a ella, té 10 metres per 5 d'amplada, i en un del cantons s'allarga en direcció al Nord, i dóna lloc al tercer avenc. Una columna d'extraordinària grandiositat divideix l'avenc en dos, tal com en el dibuix de la secció pot veure's. Presenta en un dels costats una esquerda que, com després poguérem veure, comunicava amb el mateix tercer avenc. Aquell segon abisme estava niat pels rats penats, que silenciosament volaven de l'un costat a l'altre com recelosos de que els descobríssim el seu mai profanat retir. Són rats penats especials, d'ales amples que, amb la fresa en bategarles, juntament amb el monòton degotar de l'aigua, eren els únics sorolls que torbaven el silenci d'aquelles pregoneses.

Baixat el meu cosí, romanguérem amb ell llarga estona a les fosques; car d'aquesta manera la nostra ànima semblava estar més en harmonia amb la sublimitat d'aquells llocs. Els rats penats

Avenc de la Ferla. — *Secció longitudinal.*

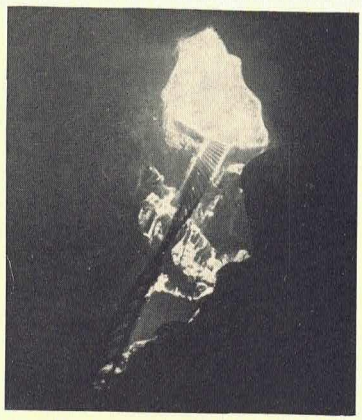
passaven aleshores a prop nostre, algún cop ens tocaven amb llurs ales, car estàvem a l'entrada de la gruta on s'amagaven. Guiats pel seu meravellós instint, volaven a les fosques; nosaltres els endevinàvem pel soroll de llurs ales i pels corrents d'aire que, com ventiladors, desenrotllaven en volar de l'un cap a l'altre. Per a nosaltres desapareixia aleshores tota idea de món exterior. La vida es limitava a aquell recó soterrani, que en el nostre pensament es transformava, de primer, en un palau de les mil i una nits—vedat als ulls dels profans—, que per guardar-lo i guardar ensems la princesa captiva, els genis es transformaven en repugnants aus de grans dimensions, com volent acovardir els visitants. Seguidament, canviant la concepció, ens crèiem viure en una època de llegendes wagnerianes; que érem transportats a les entranyes de la terra, allí on els Nibelungs mudats, mitjançant la malla màgica de llur cap Alberich, en rats penats, guardaven l'or del Rhin, que més tard l'heroi Sigfrid havia, segons la llegenda, d'arrabassar-los. Quant de temps passàrem així ensimismats? No ho podria precisar. De sobte, una veu ben coneguda ens cridà: —Enceneu el reflector que no m'hi veig. Era En Vallès, que en reclamar llum per acabar de baixar, trencava l'encisador encant d'aquells moments, i feia desaparèixer les nostres fantàstiques visions.

Enfocat amb el reflector elèctric, arribà poc després fins a baix, i aleshores tots tres reunits, decidírem de continuar l'exploració, per a la qual demanàrem als de dalt de tot que ens baixessin més escala, cosa que feren seguidament. Arriada aquesta al tercer avenc, m'entaforo per ell, aquest cop no vertical, sinó en pendent d'uns 80°, i, al cap d'uns 25 metres més arribo a baix. Mes tampoc allí finia aquell inacabable avenc, sinó que una altra boca petita s'obria en un dels costats, aquest cop en direcció al S. E., o sigui, cap a la mar. Reunit amb En Gabriel que baixà seguidament, miràrem per la boca d'aquell quart pou, i veiérem que es podia baixar uns quants metres per ella sense menester l'escala, degut a l'estretor de l'avenc. Ell passà davant, i jo el seguia il·luminant-lo amb el focus elèctric; però al cap d'uns vuit metres ens vèiem impossibilitats de seguir avençant, puix l'avenc des d'allí es feia vertical, i malgrat de faltar pocs metres era una imprudència davallar sense escala. Des d'allí s'albirava perfectament el fons constituït per sorra de riera; mes, seria aquella la veritable fi de la Ferla o continuaria encara en alguna altra galeria o avenc? Això era el que calia esbrinar; mes era difícil de fer-ho aquell dia per manca d'escala, ja que cal advertir que en baixar-nos l'últim tram, ens manifesta-

ren que s'havia acabat tota. Amb el natural disgust retrocedírem fins al fons del tercer avenc, i comunicàrem als de dalt el final de l'exploració. Per comunicar-nos havíem establert un acordonament: Nosaltres parlàvem amb en Ramon Vallès que estava al fons del segon avenc, en el niu dels rats penats; aquest ho feia amb En Casals que estava al caire del mateix segon abisme, el qual a son torn, trametia les ordres a En Mas, situat al mig de la galeria, i aquest parlava amb en Masroig que era el que estava de guàrdia en el telèfon i comunicava als de dalt els diferents incidents de l'exploració. Per aquest mitjà aconseguírem entendre'ns mentres baixàvem als últims pous, cosa que d'altra manera hauria estat difícil. Quan féiem les últimes operacions, el telèfon de dalt s'espatllà, i des d'aleshores ens fou molt difícil de comunicar-nos.

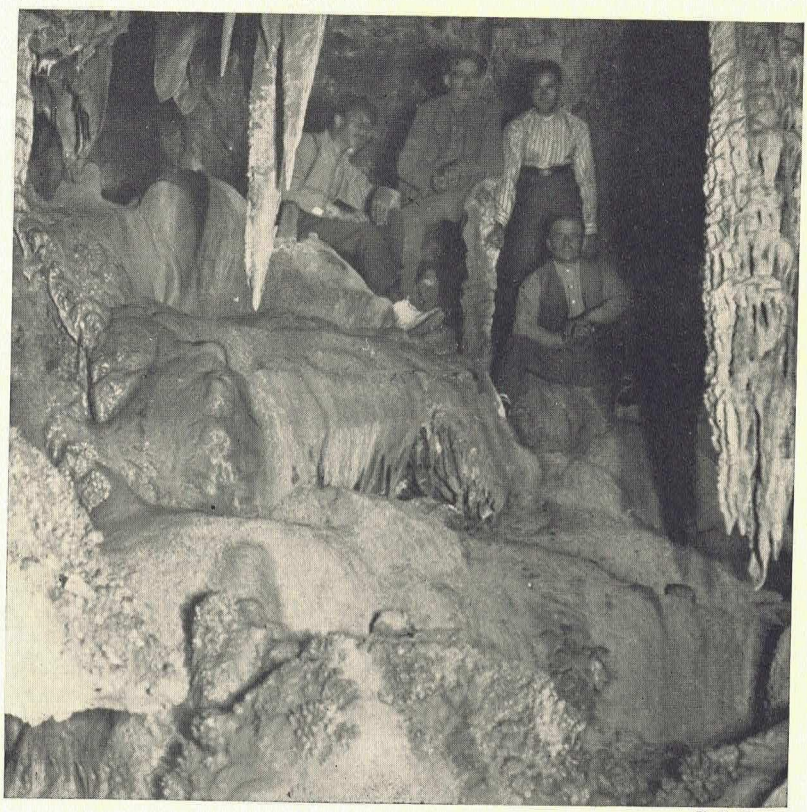
Quan ja ens disposàvem a pujar cap al segon avenc per retirar l'escala i donar per acabada, almenys per aquell dia, l'exploració, se m'ocorregué que podria arribar-se al fons de la Ferla, arriant un tram d'escala amb corda. És maniobra fàcil, que ja En Martel havia portat a cap amb èxit, en algunes exploracions d'avencs fondos de França. Comunicada la idea al meu cosí, i trobada factible, ens disposàrem seguidament a posar-la en pràctica malgrat les protestes dels de dalt de tot, que deien que era ja tard i que tornéssim de seguit a la boca deixant per un altre dia l'acabament de l'exploració, utilitzant més material. Era una veritable llàstima després de la profunditat baixada, per tan poc tros no finir l'exploració, i decidits contra tothom a acabar-la, mentres jo restava al fons del tercer avenc, l'Amat pujà fins al segon i amb ajuda d'En Vallès que allí estava, m'arriaren amb corda un tram d'escala mentres que jo des de baix l'entaforava cap al quart avenc. A la fi, puc baixar per ell i al poc temps arribo a fons de la Ferla (gràcies a Déu), a 240 metres de la boca. Com ja havíem vist, estava constituït per gran quantitat de sorra de riera i s'eixamplava per les vores en terreny fangós, dipòsit de les aigües al través dels segles. Per aquella profunditat afluïa ja la dolomia, la qual cosa provava que havíem travessat tota la masa càlcica i que estàvem ja a la base del massís de Garraf o, almenys, molt prop d'ella. Realment, d'allí a la mar sols hi havia uns 60 metres segons els nostres càlculs. Un corrent d'aigua dèbil i llunyà semblava oir-se a aquelles fondàries; pero podia molt be ésser degut a filtracions de la propera riera d'Olesa, que aquell dia, com al principi he dit, passava d'ample a ample. Trobaríem nous forats que treguessin aquella sorra que ens barrava el pas, i trobaríem

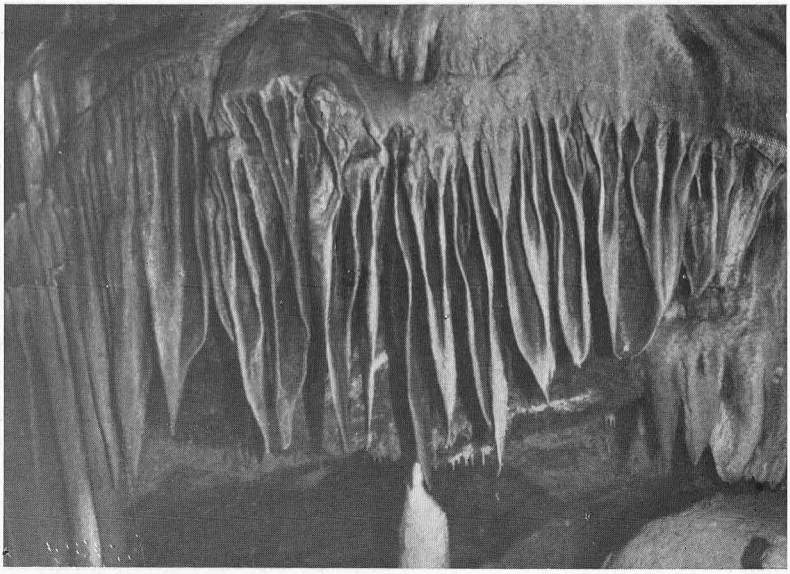
Cls. R. Amat

AVENC DE LES TERRADELLES. - LA BOCA.
VISTA EXTERIOR. VISTA INTERIOR.

Cl. M. Nicolau

AVENC DE LES TERRADELLES. - LA SELVA VERGE. - CONJUNT.

Cl. R. Torres

AVENC DE LES TERRADELLES. - LA SELVA VERGE. - DETALL.

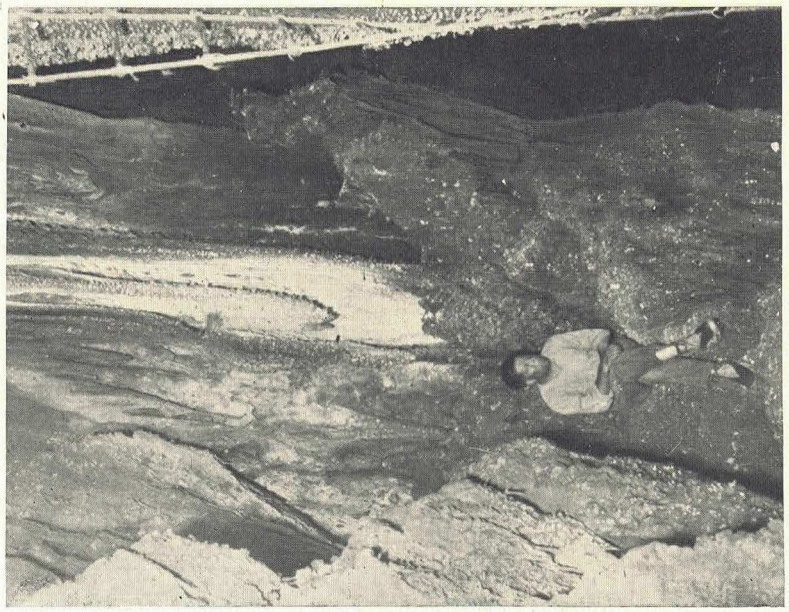
Cl. R. Amat

AVENC DE L'ARCADA. - DETALL DE LES PARETS DEL PRIMER AVENC.

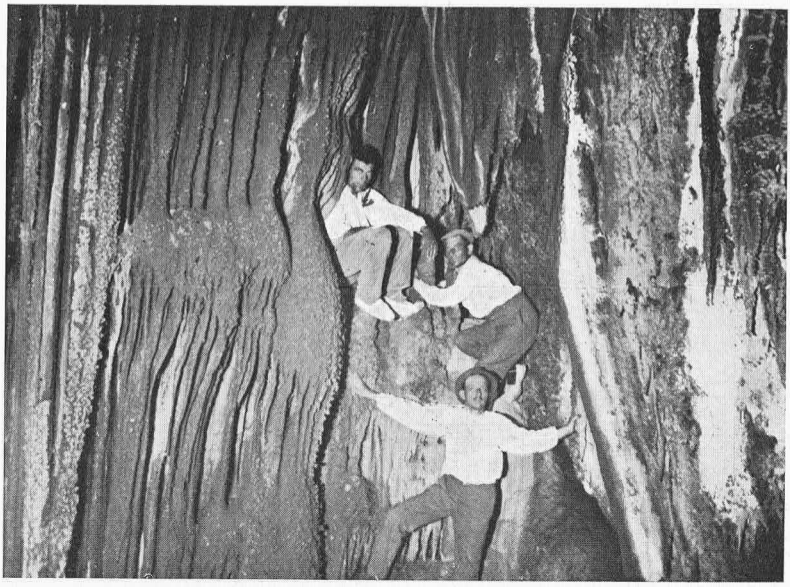
Cls. R. Amat

SEGON AVENC. - GRUTA DEL CARBONAT.

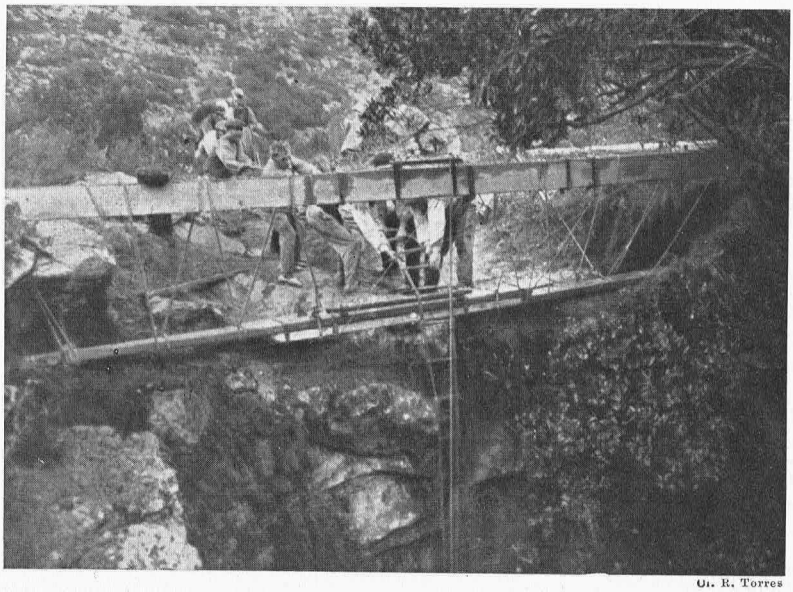
AVENC DE L'ARCADA.

PRIMER AVENC. - VISTA DE CONJUNT I BOCA DEL SEGON AVENC.

Cl. M. Nicolau

AVENC DE L'ARCADA. - PRIMER AVENC. - DETALL DE LES PARETS.

Cl. R. Torres

AVENC DE LA FERLA. - INSTAL'LANT EL MATERIAL.

aquell corrent d'aigua tan cercat? Podria ésser molt bé; mes representava moltes hores de treball i disposar d'una brigada d'homes, no sempre en disposició de baixar a tanta fondària. Sigui com sigui, aquell dia era impossible fer més del que havíem fet, i com que d'altra banda el temps apremiava, donàrem per acabada l'exploració i pujàrem cap a la boca després de retirar el material del quart i tercer avenc, i deixar-lo al fons del segón, per tal que el sentdemà, baixant més homes, pogués ésser retirat totalment, com així va fer-se. Arribàrem a dalt a les vuit del vespre, o sigui, havíem estat sota terra durant 10 hores en fadigós treball en el qual sempre posàrem tota la nostra voluntat. No ho creu així la gent de Begues, i estan convençuts de que allí dintre hi ha quelcom més a fer, i que per precipitació meva ens descuidàrem d'explorar obertures. Tal volta no sigui llunyana la data en què tornin a fer una tercera i última exploració.

Era, d'altra banda, molt poca cosa jo per destruir-los amb unes paraules tota una tradició de llegendes acumulades sobre la Ferla i transmeses de pares a fills des de temps immemorial. Una d'elles—la més fidedigna als seus ulls—diu que a l'avenc de la Ferla, anys enrera, un pastor hi tirà un bè amb una esquella, esquella que fou trobada dies després a les costes de Garraf. Per això en dir l'endemá a un begatà que jo havia estat al fons de la Ferla, em contestà: —Ca! Ni que m'ho jurés o creuria! Si hagués estat al fons de la Ferla, a hores d'ara estaria a Garraf—. I d'aquí no vaig poder treure'l. La tradició podria, d'altra banda, molt bé ésser vera, pero el camí de la Ferla a Garraf, practicable fàcilment a una esquella, podrà ésser-ho a l'home? I àdhuc suposant que després de quantioses despeses com l'empresa exigiria, s'aconseguís trobar aquest corrent d'aigua tan somiat i cercat, no essent el camí francament practicable, de què els podria servir a tanta de profunditat aquell caudal? Si el corrent de la Falconera s'hagués presentat en forma de caudal únic, i no de ramal més o menys caudalós, i haguéssim trobat el riu navegable, com ens conta En Martel que s'han trobat en avencs de França, aleshores sí que s'hagués pogut tractar de fer treballs per obtenir l'aigua; si no al dret mateix de la Ferla, més prop de la mar, en punts en què passant a menys profunditat pogués ésser més fácil de captar-la.

L'avenc de la Ferla és, al meu entendre, doncs, totalment explorat, i res més podrà fer-hi qui novament i davalli. Però, si s'hi fa una altra expedició, jo desitjo als nous exploradors els més grans èxits i que sàpiguen trobar aqueixes grans cavernes i caudals

d'aigua que jo, malgrat tota la meva bona voluntad, no he sapigut trobar. El que sí els aconsello, demés de que es facin el propòsit de passar-se un o dos dies sota terra, que s'emportin aparells indicadors d'aigua, i, millor, un especialista en aqueixos afers. Mes el millor i sincer consell que puc donar-los és que no tornin a fer aqueixa exploració.

CONCLUSIONS I PROPÒSITS

L'exploració de l'avenc de la Ferla tanca la campanya 1924, com la del Bruc la 1923. En arribar a aquest punt, he de dir novament com aleshores: l'exploració espeleològica del massís de Garraf no està acabada, i haurem d'esperar que ho estigui, per poder sentar les definitives conclusions. Podria fer, en veritat, valent-me de les dades reunides, conclusions provisionals, mes ja bé prou he divagat en aquest sentit per voler aventurar més teories, i considero preferible d'esperar el final de les campanyes per exposar-les amb més seguretat. Deixem-ho, doncs, per aleshores. Quant a les teories de formació dels avencs visitats, res podria afegir de nou al que vaig dir ja en finalitzar la campanya 1923, i fóra endebades repetir-ho. Demés, les notes més sortints i que més diferien de les observades l'any passat, ja les he exposades al final de les exploracions en què aquestes s'han presentat: Fragata, Arcada i Ferla. Resumint-les, podem atribuir l'origen de la Fragata a acció mecànica de les aigües, ajudada de la gravetat en enrunar-se les voltes; l'origen de l'Arcada, a acció exclusivament química, i el de la Ferla, a acció quasi exclusivament mecànica de les aigües. I per fer resaltar semblances en la formació dels altres avencs, podem considerar de formació semblant al de la Fragata els avencs del Campgràs i del Penya-segat, i asimilar a la Ferla els avencs de can Jaques i Corral Nou. Els restants, de formació més corrent, semblants a l'avenc de l'Arcada, exceptuat el de can Sadurní, que pot atribuir-se a acció mecànica i química conjuntament, o sigui, Ferla i Arcada.

I passem, finalment, a exposar els nostres propòsits per la propera campanya. En ella, si a Déu plau i dificultats grans no s'hi oposen, pensem acabar d'explorar alguns avencs que resten encara a Begues, entre ells l'avenc del mas de les Fonts, i un de sense nom, situat prop de l'avenc del Bruc, que prometen molt. Introduint-nos després cap al terme d'Olesa, explorarem avencs d'aquest poble, entre ells, el d'Esteles, Parrilla i Casals, per acabar donant

l'última paraula en l'avenc de l'Esquerrà, de 150 metres, explorat parcialment pel Club Muntanyenc, sota la direcció del doctor Faura el 1908. A part de les exploracions d'avencs, pensem visitar unes esquerdes situades cap al cantó de Vallirana, i explorar dos bufadors, per un dels quals es colen part de les aigües de la riera d'Olesa, i tal volta ell ens digui quelcom d'aquest corrent d'aigua que oïrem circular pel fons de la Ferla. També és intent nostre tornar a fer una detinguda visita a les grutes de la Falconera; per això compto amb la col·laboració d'un hàbil nedador que, amb les degudes precaucions, està disposat a buçar els sifons del riu que barren el pas dels visitants, impedint-los d'anar més endins.

Un cop finits els treballs de la campanya 1925, podem, en veritat, estar orgullosos de l'esforç realitzat en pro de l'espeleologia catalana. Déu vulgui que ja que tan avant hem anat, no trobem en el succesiu traves que ens impedeixin desenrotllar el pla exposat, i poguem acabar completament les excursions Sota el massís de Garraf.

Rafel Amat i Carreras.

La Ribera de Segre o Alt Urgell

Aquesta comarca és, més aviat que una comarca pròpiament dita, un conjunt de petites comarques o demarcacions. La formen la ribera del Segre des de l'engorjat del Grau d'Oliana, seguint per la conca del riu, des d'Oliana i Peramola dret a Pons i Artesa de Segre, fins que el Segre s'encaixona novament en l'estret de Salgar, anant, per feréstecs engorjats, a unir-se amb la Noguera Pallaresa. A més de la ribera del Segre, la componen la ribera del riu Llobregós, des de Castellfullit, la Baronia de Rialp i la de Montmagastre.

La seva determinació no és exactament precisa. Es troba en un espai enclòs entre altres més caracteritzades comarques. La

seva denominació no porta un segell marcat i tradicional, com la Sagarra, la Ribera de Ció, la Conca de Meyà i l'Urgellet; però la comarca existeix, és viva, sense que pugui confondre's amb les seves veïnes. Oliana i Peramola no poden incloure's de cap manera ni amb l'Urgellet ni amb la comarca del Cardener; ni la gent del país s'hi comprendrien, com tampoc Pons i Artesa, al peu del Segre, poden comprendre's dins de la Sagarra, i les viles de Sanahuja, Biosca, Torà i Castellfullit estan fora també d'aquesta última comarca. Cap dels habitants d'aquestes citades poblacions, en les vores dels rius Segre i Llobregós pot ésser assenyalat com a sagarreta.

Quan les bromes s'aplanen en el fons de la vall del Llobregós, el veïns de les poblacions de la ribera us diran que baixen les bromes de la Sagarra; això vol dir que ells no es conceptuen pas d'aquella comarca.

Els límits de confrontació amb la comarca del Cardener, a Llevant, els veiérem ja en parlar d'aquella comarca. Veiérem també els del costat N., que confronten amb l'Urgellet. Al NO. la separa de la Conca de Tremp, la feréstega clotada de Boxols, que dóna origen, en la Gavarra, a la ribera de la Baronia de Rialp. Segueix el propi límit per la serra de Biscurri, Pas del Grau de Moles i Serra de Comiols. A Ponent limita amb la Conca de Meyà per les estribacions del Montsec oriental, que s'avençen de N. a S. cap al Segre, separant la vall del riu Boix de de la del Vall-llebrera, fins a trobar l'estret de Salgar. Tanca la part de Migjorn, limitant amb la ribera de Ció, la llarga i suau serralada que es desprèn de la Sagarra i va separant aigües del Ció i del Llobregós, ajuntant-se amb la serra de Montclar. Corre el límit per aquesta serra, i segueix per la de Cubells i serra Carbonera per trobar el Segre en els engorjats de Salgar. Confronta al SE. amb la Sagarra pels alts vessants dels riberals que reunits a Castellfullit integren el riu Llobregós.

El Segre recorre la comarca de N. a S. fins a Pons, i de Llevant a Ponent fins a Salgar. El Rialp de N. a S., el Llobregós de Llevant a Ponent, de Castells a Pons, i a més, els rius Torra Blanca i Vall-llebrera.

La comarca és molt rica considerada agrícolament. S'hi cullen oli, vi i grans en considerable quantitat; són esplèndides les hortes i els fruiterars, especialment a Oliana, Pons i Artesa. Fertilitzen el terrer nombrosos recs a més dels rius Segre i Llobregós i del Canal d'Urgell que recorre la part inferior. Caracteritzen la comarca, i són signe manifest del seu bell benestar, els importants nuclis de

població que es troben a les vores dels seus dos rius més importants. Són en nombre de nou les viles que s'hi troben: Pons, Peramola, Oliana, Tiurana, Castellfullit, Torà, Biosca, Sanahuja i Artesa de Segre, les quals, junt amb 61 pobles repartits en 17 municipis, constitueixen un conjunt de 15.000 habitants.

Seguint el Segre de N. a S. fins a Pons, es troben en primer terme, les viles de Peramola i Oliana, ambdues al peu de la grandiosa serra d'Aubens, últim estrep formidable de les grans serralades pirenenques.

Peramola, que és una vila de 700 habitants junt amb els seus agregats els pobles de Tragó i Cortiuda, es troba a la dreta del Segre, en una replanada. El seu nom termenal, corresponent amb

el del poble de Valldarques en l'Urgellet i en l'altre faldar de la serra d'Aubens, ens marquen aquí ben bé el límit d'ambdues comarques, per mitjà de la toponímia. En el fossar de la Peramola hi ha una curiosa i antiga esglesieta romànica. Té una barca per travessar el Segre i comunicar-se amb Oliana, vila que es troba a una hora de distància.

Oliana és una vila de 1.050 h. junt amb el poblet de Les Anoves i Castell d'Oliana. Està situada a un costat d'una bella horta, estesa entre la vila i el Segre i al faldar d'un serrat, damunt el riu i la planúria, frueix d'un bell cop de vista, dret a la serra d'Aubens i l'engorjat del Grau. L'aspecte de la part vella de la vila és de tirat molt pintoresc; la part nova és a la carretera. El terme s'estén pels rierals que baixen de la Serra Seca.

Junt a l'aiguabarreig de la riera Salada amb el Segre, es troba el municipi de La Bacella del qual formen part Aguilar, encastellat en un turó en la part dreta del Segre; La Clua; Altés, amb un altre antic castell enrunat; Castellnou de Bacella; Guardiola; Mirambell, i Ugern, amb un total de 850 h.

Seguint riu avall, es troba la vila de Tiurana entre la carretera de Pons a la Seu i el riu. Té 500 habitants junt amb el seu agregat Miralpeix, que tenia un antic castell. La petita vila té un bell aspecte d'antigor, i al centre de la seva placeta, una bella creu de terme. Entre la vila i el riu s'estén bella horta.

Pons, antiga vila de 1.850 h., és el cap i centre de la comarca, per la seva especial situació en l'aiguabarreig del Segre i del riu Llobregós, i de la confluéncia, no molt lluny de la vila i part d'amunt del propi Segre, amb el riu Rialp. És població de molt de trànsit puix s'hi enforquen les carreteres a la Seu, Artesa i Calaf, que li donen sortida per distints indrets. Té molt de trànsit i moviment, i l'aspecte d'antiga població. Conserva les despulles de la romànica església de Sant Pere.

En la vall del Llobregós o riu Bregós es troben les següents localitats entre Castellfollit i Pons.

Castellfollit de Riubregós, situat a la vora esquerra del riu que allí mateix comença a prendre nom. És una petita vila de 420 h., situada pintorescament sota d'aspres penyalars coronats de torres i de les ruïnes del seu antic castell. A curta distància de la població, a l'altra banda del riu seguint vora avall, hi ha l'antic monestir de Santa Maria. En les escabrositats del seu terme hi ha mines de lignit.

Seguint la carretera de Calaf per la vora dreta del riu, es troben:

Torà, vila de 950 h., de bell caràcter d'antigor, al peu del riu Llanera, que procedent de la comarca del Cardener, rega una bella horta i va a ajuntar-se al riu Llobregós. La majoria de les cases tenen porxos. La plaça, molt gran, és de curiós aspecte i conserva una bella creu de terme gótica. Junt amb L'Aguda, dalt d'un penyalar que domina la vila, i el raval de Casetes té un total de 950 habitants.

Segueix Biosca, una altra petita vila de 450 habitants situada al peu d'un serrat, coronat per l'antic castell.

Més avall es troba Sanahuja, vila antiga de 1.025 h., amb una gran plaça, prop de la ribera del riu Llobregós, que li rega l'horta.

Entre Sanahuja i Pons hi ha el terme municipal de Vilanova de l'Aguda que, junt amb aquest poble situat dins de la seva ampla vall, comprèn els de Ribelles, Alsina, Guardiola, Vilalta, Santa Perpètua i Castell de l'Aguda. És de notar en aquest terme el castell de Ribelles enlairat a la dreta de la vall i curosament restaurat. Ofereix un bell aspecte.

A l'esquerra de la vall del riu Llobregós, en un planell enlairat i al peu del torrent anomenat de La Rabassa, hi ha el poble de Cabanabona que té unit el de Vilamajor en el seu districte; comprèn un total de 350 h.

En els mateixos vessants de la part esquerra del riu Llobregós es troba el terme municipal d'Oliola, de 925 h. que té compresos els pobles de Coscó, Gos, Miranella, Plandogau i Renant. Gos, que es troba en la carretera de Pons a Artesa, té una interessant esglesieta romànica.

A la dreta del riu Segre es troben dues petites comarques o sub-comarques ben interessants, determinades i precises; la Baronia de Rialp i la de Montmagastre.

La Baronia de Rialp ocupa els vessants del riu del seu nom i dels seus petits afluents. El riu Rialp té les fonts originàries més altes sota la muntanya de Santa Fe, i al seu començ corre embarrancat entre les serres de Boxols a la dreta i el brancal que s'enlaira a l'esquerra fins al Cascollet de la serra d'Aubens. En la seva part superior té el desert poblet de Bòxols que pertany a la conca de Tremp encara que sigui en aigües del Rialp. El riu Rialp, de curs bastant llarg, encara que molt migrat d'aigua, desemboca en el Segre abans d'arribar aquest riu a Pons, sota el serrat on s'enlaira el monestir de Gualter. Porta en el seu tirat la mateixa orientació, gairebé, del riu Segre, del qual el separen la serra d'Aubens i la que s'anomena de Rialp. El seu afluent principal és

el Doncell, que se li uneix abans de barrejar-se amb el Segre. El territori de la Baronia és bastant sec i les seves produccions agrícoles bastant migrades i obtingudes a força de continuats treballs dels seus habitants, diferint en això de la ribera del Segre. Dos municipis solament ocupen la comarca: el de Gavarra i l'anomenat encara Baronia de Rialp.

El de Gavarra ocupa la part N. de la petita comarca, i compta amb 200 h. Està pintorescament situat dalt d'un turó, abrigat en la part N. pels rectes caients de la serra d'Aubens. Tenia un antic castell al cap del poble, citat ja en documents del segle XI amb el nom de *Castrum Gavarra.* Aquest nom termenal que indica castell de Ponent, i els altres noms termenals que l'envolten, com Peramola, Valldarques, Pallargues i Peracolls, ens dóna base per fixar aquí la delimitació de la comarca que ens ocupa.

En avall del riu Rialp, que pren al peu de la Gavarra el nom de Riu Alp, coincidint amb el nom d'Albons, és conegut més en amunt amb el nom de torrent o barranc de Bòxols, es troben el pobles que constitueixen el municipi que conserva encara en la seva agrupació el nom oficial de Baronia de Rialp. El componen els pobles de Bellfort, Vilaplana, Gualter, Sant Cristòfol, La Torre, Politg, La Serra i els petits caserius de Palau, Pallerols, El Doncell, Peracolls, La Guardia, L'Oliva i Puy amb un conjunt de 1.250 h. El nucli més important de població és Gualter amb 250 h.; dels altres no arriba cap a un centenar. El Doncell, Bellfort i Politg es troben en la vall secundària més important. La terra sols produeix grans, llegums i patates, un xic d'oli en la part més baixa i pastures en la part superior. És digne d'especial menció i mereix la pena d'ésser visitat el notable monestir de Santa Maria de Gualter.

La Baronia de Montmagastre, a la dreta del Segre i en els vessants dels embarrancats cursos d'aigua de Vall-llebrera i la Torre Blanca, procedents de la serra de Comiols, confronta a sol ixent amb la Baronia de Rialp, a Ponent amb la Conca de Meyà, al Nord amb la serra de Comiols que la separa de la Conca de Tremp i a Migjorn amb la riba dreta del riu Segre. Els seus pobles s'agreguen a un sol municipi, que perdé la seva antiga denominació i porta la del poble d'Anya, que es troba assentat a la vora del riu Segre. Constitueixen la municipalitat, que comprèn 1.450 h. els pobles d'Anya, Montmagastre, Montargull, Comiols, Vall-llebrera, Vall-llebrerola, Alentorn i Les Torres.

Alentorn és el poble més important, i es troba prop de la unió de la carretera d'Artesa a Tremp amb la de Vilanova de Meyà.

Vall-llebrera i Montargull es troben al peu de la primera carretera. Montmagastre, damunt d'un escapçat turó que corona l'antic castell senyorial, s'aixeca a un costat de la pròpia vila i conserva el monestir de Sant Miquel de Montmagastre, del segle xi. Comiols es troba al faldar de la serra del seu nom; Folquer a l'enllaç de la carretera de Calaf a Folquer i de la d'Artesa de Segre a Tremp.

A no molt llarga distància de Pons es troba el poble de Tossal que junt amb el veïnat de la Forca de l'Estany i el poblet de Torre Blanca comprèn 224 h. Són dignes de visitar-se les instal·lacions de la presa i resclosa del Canal d'Urgell. Aquest travessa una foradada de 288 metres, i la serra de Montclar, per una altra de prop de cinc kilòmetres.

Artesa de Segre vila de 1.500 h. que junt amb Collfret i Vilves forma un agrupament de 1.750 h. Està emplaçada en una avantatjosa situació que li dóna benestar. Compta amb les carreteres a Pons, Balaguer, Agramunt, Tàrrega, Tremp i Vilanova de Meyà.

Foradada, poble situat a la banda esquerra del Segre. Amb Montsonís, Marcobau i Rubió forma un ajuntament de 800 h. El poble de Foradada deu el seu nom a la situació que té sota un penyal foradat naturalment. Es troba separada del riu, al peu de la carretera de Balaguer a Artesa. Montsonís és més prop del Segre, i Rubió al peu del riu en avall de l'estret de Salgar. Prop de Montsonís, en l'estret format pels muradals de penya que reclouen el riu a 2 km. d'Artesa, hi ha el convent de N. D. del Carme de Salgar, rodejat d'estimballs, mig edificat dins d'una bauma. Hi concorren en romeria en distintes diades, els pobles de Montsonís, Montclar, Foradada, Oliola i Artesa. Moltes altres baumes es troben en els cingletars, com la cova del Bandoler, en lloc enlairat, gairebé inexpugnable.

Més avall, a l'esquerra de la vall del Segre i al peu de la serra de Montclar es troba el poble de Tudela de Segre encastellat dalt d'un serrat. Forma ajuntament amb Ceró i Coll del Rat, amb un conjunt de 875 h. Ceró i Tudela es troben a l'esquerra del riu Cenill, i Coll del Rat, a la dreta.

† Cesar A. Torras.

Bibliografia

BONAVENTURA BASSEGODA.—*Santa Maria de la Mar.*—Monografia Historica-Artistica ilustrada ab 231 gravats y 10 lamines—Llibre I—Un volum en 4.rt, 459 pp.—Indústries Gràfiques Fills de J. Thomas, Barcelona, 1925.

Davant del llibre d'En Bonaventura Bassegoda i Amigó resta hom sorprès, i no és certament perquè fos un secret l'admiració que el dit arquitecte sentia per la barcelonina església, joia arquitectònica de la ciutat, ni tampoc eren un secret els estudis constants que portava fets sobre la mateixa, ni molt menys la seva capacitat i ferma voluntat en portar-lo a terme; però és que, encara que es tinguin en compte totes aquestes dades com antecedents, no podíem imaginar-nos un estndi tan complet i minuciós, en què es passa del conjunt al detall estudiant-ho tot, des del més visible al més recòndit.

L'estar acostumats a les monografies lleugeres, fetes a correcuita, en les quals els autors es limiten mantes voltes a repetir el que ja han dit altres, explica doblement la sorpresa que causa aquesta obra hitòric-artística amb la qual el seu autor ha fet un gran servei a la història de l'art català i, per tant, a Catalunya.

Per no ésser-nos possible de donar a conèixer en poques paraules el contingut d'aquesta extensa monografia, posem com a síntesi, per tal que es vegin els punts que comprèn, els títols dels setze capítols en què està ordenat el seu text: *Santa María de la Mar.—La tradició y l'historia.—Les places de Santa María.—Descripció del monument.—Les capélles laterals.—La església ogival.—L'altar majór.—La sagristía. La capélla del Sagramént.—El chor.—Tribuna reyal.—Campanar, campanes y rellotge.=La estatuaria.—Les vidrieres.—Les fonts baptismals.—Les orgues. Els organers.—La Heràldica.*

Difícil em seria de judicar aquesta obra; no obstant, puc no deixar incompleta la part que de crítica del llibre han de tenir aquestes ratlles, després de manifestar que el Jurat del «Concurs Pollés» de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, del 1923, per unanimitat concedí el premi a aquesta monografia, i de repetir el

que digué la ponència designada per a dictaminar sobre aquest Concurs: «No és solament una monografia de l'edifici, sinó una evocació habilíssima i completa de l'ambient en què el monument, com un ésser viu, va néixer i ha anat creixent i envellint-se» i «a més d'una obra d'estudi i font de coneixements pels arquitectes, és un llibre d'ameníssima lectura que, un cop començada, no pot deixar-se»; després d'aquesta autoritzada opinió, res no he d'afegir.

L'edició és molt pulcra i abundosament il·lustrada amb plànols, dibuixos, tricromies i fotogravats.

Tan bell monument arquitectònic com és l'església de Santa Maria de la Mar, bé mereixia una monografia com la feta pel consoci del CENTRE, En Bonaventura Bassegoda i Amigó, i després de llegit aquest Llibre I, restem amb la mel llavis.

JOSEP DANÉS I TORRAS

MARCEL CHEVALIER. — *Andorra.* — Un volum en 8.ª, 108 pp., més 24 làmines i 5 gràfics fora de text.—Librairie Dardel, Chambery, 1925.

D'aquesta important monografia d'Andorra que acaba de publicar en francès el nostre consoci Mr. Chevalier, coneixen els lectors del BUTLLETÍ l'estudi topogràfic i geològic inserit en els números corresponents a juliol i agost del 1924, i per ells pogueren formar-se idea del profund coneixement que d'aquella regió catalana té l'autor. Formen aquests estudis la primera part de l'obra, que ve completada amb una segona part dedicada a la geografia humana, història i organització política de la Vall.

L'estudi geogràfic de la nostra terra, un dels més endarrerits, mereix tothora la nostra lloança, més encara venint d'una personalitat tan preparada com Mr. Chevalier. Ell ha estudiat amb amor l'encontrada que descriu, i el seu treball revela que ha restat llargues temporades en contacte amb el país, per a copsar-ne tots els detalls. Els seus coneixements li permeten descriure'l amb tota complexitat. Així la seva producció és d'un relleu remarcable i reflexa una realitat estricta.

Complement de l'obra és el Mapa *Les Vallées d'Andorre* que conjuntament ha vist la llum, amb el qual Mr. Chevalier ve a omplir una llacuna sempre inèdita en el coneixement geogràfic del nostre Pireneu, per restar Andorra constantment al marge dels treballs cartogràfics empresos pels governs francès i espanyol. Aquest mapa, a l'escala de 1: 50.000, amb corbes de nivell de

25 mt., tirat a 3 colors, resulta un document únic, i la seva execució, està avalada per concórrer en l'autor, topògraf i geòleg alhora, totes les condicions indispensables per interpretar la fisiografia d'una regió tan complicada com la descrita.

És, per tant, un treball que prestarà bons serveis a l'excursionisme. Pensant en això, hi figura també un apèndix descriptiu dels diferents itineraris que es poden recórrer per conèixer aquell interessant país.

Té, encara, el llibre que ens ocupa, altres aspectes que reflexen opinions personalíssimes de l'autor, que no entra en el nostre propòsit exposar ni comentar. Ens basta, de la nostra banda, deixar consignat que la bibliografia geogràfica catalana s'ha enriquit amb una obra remarcable.

J. F.

Crònica

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA — JULIOL DE 1925

CONFERÈNCIES. — El dia 15 de juliol, el senyor Felip Hahn donà una conferència sobre *Els Alps Suïssos.* Descriví els pics i principals llocs d'aquelles formoses muntanyes. La ressenya fou il·lustrada amb interessants diapositives i completada amb la projecció d'artístiques i documentals cintes cinematogràfiques.

Noves

VISITA.—El dia 9 de juliol visità el CENTRE una nombrosa caravana de turistes de la important institució *Pennsylvania State Nautical School,* els quals restàren altament complaguts de les atencions que els foren dispensades. Foren obsequiats amb alguns exemplars de les nostres publicacions.

XALET D'ULL DE TER.—Com de costum en els anys anteriors, el dia 15 de juliol fou obert el xalet d'Ull de Ter i donada per començada la temporada d'estiu.

XALET DE LA RENCLUSA.—El dia 1.er de juliol fou obert el xalet de la Renclusa, per a l'actual temporada d'estiu. Ens és grat d'assabentar als nostres consocis que, després de les gestions necessàries, s'ha aconseguit de les senyores Vídua i Filles d'En Josep Sayó la rescisió del contracte d'arrendament del servei de l'esmentat xalet que tenien amb el CENTRE, que no fina fins el primer de gener de l'any 1945. Com a conseqüència d'aquest acord, el CENTRE, a més d'ésser l'únic i exclusiu propietari del xalet, ha quedat en la més completa llibertat per arrendar el servei del mateix a la persona que cregui més convenient.

Biblioteca

NOVES ADQUISICIONS

SARTHOU CARRERES, C.—*Monasterios Setabitanos.*—Valencia, 1922.

SARTHOU CARRERES, C.—*Las Ermitas Góticas de Játiva.*—Carcagente, 1923.

SARTHOU CARRERES, C. — *Las Piedras Seculares de Játiva.*—Madrid, 1922.

BERNALDO DE QUIRÓS, C.—*Sierra Nevada.*—Madrid, 1923.

SARTHOU CARRERES, C.—*Los Tesoros Artísticos de Játiva.*—Barcelona, 1922.

BERNALDO DE QUIRÓS, C.—*La Pedriza del Real de Manzanares.*—Madrid, 1923.

IGLESIAS, Fra. FRANCESC.—*Campanes al Vol.*—Barcelona, 1924.

Mundo de la Gloria, El.—Historia del Progreso Humano... —Volums I, II, III i làmines, Barcelona, [s. d.].

ASOCIACIÓN DE ARQUITECTOS DE CATALUÑA.—*Anuario, 1924.*—Barcelona.

España y Portugal (Novísima Guía).—Madrid-Barcelona, 1924.

MORI, ATTILIO.—*La Cartografia Ufficiale in Italia....*—Roma, 1922.

MAURY, L.—*Les Picos de Europa.*—Paris, 1924.

MAS ABRIL, FRANCESC.—*La Corona Anyal.*—Barcelona, 1924.

SANÇ CAPDEVILA.—*El Temple de Santa Maria del Miracle de Tarragona.*—Tarragona, 1924.

SERRA I VILARÓ, J.—*De Metallurgia Prehistòrica a Catalunya.*—Solsona, 1924.

GUDIOL Y CUNILL, JOSEPH.—*El Museu Arqueològich-Artístich Episcopal de Vich.*—Vich, 1924.

VIGIL, FAUSTO.—*El Traje Regional.... Asturiano.*—Oviedo, 1924.

MAS, JOSEPH.—*Nota Històrica de la Mare de Déu de la Cisa.*—Barcelona, 1908.

AMADES, J. I ROIG, E.—*Vocabulari de l'Art de la Navegació i de la Pesca.*—Barcelona, 1924.

Analecta Montserratensia.—Vol. V, 1922.—Montserrat, 1924.

COPPIER, ANDRE-CHARLES.—*Les Portraits du Mont-Blanc.*—Chamberi, 1924.

GAY, S. I CHAMPSAUR, B.—*Album de las Cuevas de Artá y Manacor.*—Palma, 1886.

Ski. — Jahrbuch des Schweiz. Ski-Verbandes. — Vol. V 1909, VIII 1912, IX 1912, X 1914, XI 1915, XVIII 1923, XIX 1924.—Bern [s. d.].

ARCO, RICARDO DEL.—*La Catedral de Huesca.*—Huesca, 1924.

SOLER ESCOFET, J.—*Cançó del Poeta Vianant.*—Barcelona, 1925.

Atlas Larousse, Nouvel.—París, 1924.

CAROLI, DUCIS.—*Regum et Imperatorum Romanorum Numismata.*—Antverpiae, 1654.

BELLORII, JOANNIS PETRI.—*Romani Adnotationes....—Numismata.*—Romae, 1730.

BORRELL I SOLER, ANTONI M.—*Dret Civil Vigent a Catalunya.*—Vols. I, II, III, IV i V.—Barcelona, 1923.

MIRET I SANS.—*Antics Documents..... Homilies d'Organyà.*—Barcelona, 1915.

LULL, RAMON *Llibre de Sancta Maria.*—Palma de Mallorca, 1915.

MONTURIOL, NARCÍS.—*Assaig sobre l'Art de Navegar per dessota l'Aigua.*—Barcelona, 1919.

CAMPALANS, RAFAEL—*El Socialisme i el Problema de Catalunya.*—Barcelona, 1923.

VOSSLER, KARL.—*Positivisme i Idealisme en la Ciencia del Llenguatge.*—Barcelona, 1917.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DE L'ANY 1924

TEMPERATURES A L'OMBRA	8 matí	4 tarda
Mitja mensual major	17°3 (juliol)	21°2 (juliol)
» » menor	1°86 (febrer)	3°2 (febrer)
» anyal	8°69	12°95
Mitja anyal de les màximes		16°53
» » de les mínimes		3°88
Màxima extrema		35°5 (15 juliol)
Mínima		16 (28 febrer)
Oscil·lació extrema anyal		51°5
Promedi de l'oscil·lació extrema mensual		28°95
Variació màxima diurna major		23°5 (13 maig)
» » » menor		14°5 (23 Dbre.)

PRESSIÓ BAROMÈTRICA	A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL		A 0° I A NIVELL DE LA MAR	
	8 matí	4 tarda	8 matí	4 tarda
Mitja mensual major	683 6 (Dbre.)	683.2 (Dbre.)	769 6 (Dbre.)	768.08 (Dbre.)
» » menor	676.1 (març)	679.9 (març)	760.2 (març)	756.8 (març)
» anyal	681.	680.68	764.44	762.12

Màxima absoluta	778.5 (21 Nov. i 7 Dbre.)
Mínima	741.3 (10 febrer)
Oscil·lació extrema anyal	37.2
Promedi de l'oscil·lació extrema mensual	22.52

HUMITAT RELATIVA. PSICÒMETRE	8 matí	4 tarda
Mitja mensual major	97 (febrer)	72.5 (gener)
» » menor	64.3 (maig)	52.3 (març)
» anyal	76.47	63.24
Total de dies de saturació a l'any	31	11
Major nombre de dies de saturació al mes	8 (Gen. i Nov.)	4 (febrer)

PLUJA en 24 hores	Nombre major de dies de caiguda	16 (gener)
	» menor » »	7 (juliol)
	Total de dies de caiguda a l'any	135 mm.
	Altura d'aigua caiguda, màxima mensual	141.8 » (juny)
	» » » mínima »	17.3 » (març)
	» màxima d'aigua caiguda en un dia	48 » (20 juny)
	Total d'aigua caiguda a l'any	717.1 »
	Intensitat diària	1.95 »
	Promedi de la intensitat per dia de pluja o neu	5.33 »
NEU en 24 hores	Nombre major de dies de caiguda (mensual)	8 (gener i febrer)
	Dia de major caiguda durant l'any	0.10 m. (10 Gen., 24 Fbr. i 2 Abr.)
	Total de dies de caiguda durant l'any	33
	Total d'espessor a l'any	0.592 metres
CALAMARÇA	Total de dies a l'any	3

GLAÇ	Nombre major de dies al mes, a les vuit del matí	20 (febrer)
	Total de dies a l'any, a les 8 del matí	49
	» » » amb glaçada total	8
	Nombre major de dies al mes, amb glaçada total	6 (febrer)
GEBRE	Nombre major de dies al mes	11 (gener)
	Total de dies a l'any	29
ROSADA	Nombre de dies al mes	3 (agost, sep. i oct.)
	Total de dies a l'any	11

VENT, DIRECCIÓ PREDOMINANT	Calma	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
A les vuit del matí	58	62	91	23	29	20	42	19	22
A les quatre de la tarda	38	76	110	11	23	12	35	23	38

Velocitat mitja mensual major	341.304	(juliol)
» » » menor	99.078	(desembre)
» » anyal per dia	232.054	
« màxima obsoluta a l'any	656.100	
Recorregut total a l'any	85.173.780	

NUVOLOSITAT	8 matí	4 tarda
Mitja mensual major	6.26 (Nov.)	7.74 (maig)
» » menor	3.25 (juliol)	4.96 (Oct.)
» anyal	5.01	5.09
Nombre de dies a l'any amb cirrus	37	42
» » » nimbus	19	33
» » » stratus	6	6
» » » cumulus	27	54
» » » boira	86	

ESTAT DEL CEL	8 matí	4 tarda
Nombre major de dies serens	15 (juliol)	12 (Demb.)
» » » nuvulosos	10 (abril)	14 (març)
» » » coberts	16 (febrer)	16 (agost)
» menor » serens	6 »	4 (abril)
» » » nuvolosos	5 (agost)	7 (agost)
» » » coberts	8 (juliol)	7 (Oct.)
Total anyal de dies serens	139	92
» » » nuvolosos	87	129
» » » coberts	140	145

PUBLICACIONS del

Centre Excursionista de Catalunya

- CLUB ALPÍ CATALÀ -

Paradís, 10, pral. BARCELONA Telèfon 4844 - A.

PUBLICACIONS EN VENDA — *Pessetes*

Les Guilleries	2'50
Santa Maria de Ripoll	3'—
Mapa del Montseny	4'—
Assaig de Geografia Humana de la Muntanya	4'50
La Vall de Canfranc	1'25
El Bisbat de Roda	2'—
Postals del Pirineu Català, Sèries 6, 7 i 8	1'50
Postals del Pirineu Aragonès, Sèries 2 i 3	1'50
Pirineu Català, per César A. Torras, vols. I, II, III, IV, VI, VII i IX	*varis preus*

De venda en les principals llibreries i en l'estatge social

MALLORCA L'illa daurada

Muntanyes
Costes Braves
Torrents
Platges

Hotel Inglès — Palma de Mallorca

Recent inaugurat, amb tot confort modern
Servei d'autos a l'arribada dels vapors

Organització de viatges a Mallorca
a preus fets molt aventatjosos, totes les excursions incloses, per a Centres, Clubs, etc.

Duració 3, 4 i 5 dies — Demànint-se pressupostos

Recomanem que en dirigir-se als anunciants anomenin aquest Butlletí

BASTONS de muntanya; Jerseys i Sweters; Ulleres; Mitjons de llana especials per la neu i alta muntanya; Cuines i escudellòmetres THEROZ a 20 pessetes; IMPERMEAL, producte suís, impermeabilitza els cuiros; Botiquins suïssos; Skis JACOBER, fabricació suïssa; Porta-skis, prenses i bastons; Thermos ISOLA i UNIVERSAL; Motxilles; Benes; Mitges Sport; Gran varietat d'alumini de fabricació suïssa; Guants; NEW-SKIN per ferides; Paper savó, etc.

EL MILLOR STOK DE **LOT**

Alcafoll THEROZ
el de més calories

Pelayo, 56

SUPREMA

CALÇAT DE TOTES MENES

ESPECIALITAT EN LA MIDA

FONDES I HOTELS

adscrites al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i en els quals trobarà l'excursionista el nostre BUTLLETÍ

Bordes Les: FONDA DE LOS PIRINEOS, de Hipòlit Socasau.—Hostatge en extrem confortable.—Es faciliten als excursionistes, Guies, cavalleries i cotxes.

Caldes de Montbuy: BALNEARIO RIUS.— Aigües clorurades sòdiques a 70° cen. tigraus. — Instal·lació hidroterápica completa.—Servei de cuina esmerat.— Grans menjadors amb vistes al camp.

Campdevánol: FONDA D'ESPANYA, de Joan Orriols, arrendatari del Xalet-Refugi d'Ull de Ter.—Servei econòmic i esmerat. — Còmodes habitacions.

Camprodon: HOTEL RIGAT.—Edifici exprofés amb totes les exigències de la higiene i el confort modern.—Servei públic d'automòbils a Sant Joan de les Abadesses.—Concert al dinar i sopar.

Camprodon: HOTEL DEL COMERCIO, de Camil Güell.—Teléfon n.° 7.—Servei d'automòbils en combinació amb el f. c. del Nord.—Despatx de bitllets a Barcelona, Corts, 533 (Despatx Central).—Cotxes de lloguer per excursions.

Escaldes, Les: GRAN BALNEARI, de Antoni Font.—Confortable edifici amb hermoses habitacions.—Excel·lent servei de Restaurant.

Espluga-Poblet: HOTEL VILLA ENGRACIA, de primer ordre.—MASIA DE L'AIGUA. Hostal barat y confortable ambdós en el BALNEARI (Teléfon 1 d'Espluga).—Encárrecs: Bruch, 114, pral., Teléfon 1339 G., Barcelona.

Graus: CASA SAMBLANCAT.—Fonda i Café. —Servei excel·lent i acreditadíssim.

Palma de Mallorca: HOTEL INGLÉS, rescent inaugurat.—Tot *confort* modern. Auto a l'arribada dels vapors.—Organització d'excursions a Mallorca per a Centres, Clubs, etc.

Pobla de Segur: GRAN HOTEL CAFÉ «CORTINA», de Llorenç Cortina. — Autos i carruatges de lloguer.—Cavalleries i Guies per excursions.

Puigcerdá.— HOTEL CATALUNYA. — Aigua corrent en totes les habitacions.— Electricitat i timbres en totes les dependències. — Pensió completa (sense desdejuni) pels socis del CENTRE, 8 pessetes.—Telèfon 43.

Puigcerdá: GRAN HOTEL RESTAURANT TIXAIRE.—Completament reformat.—Habitacions amb bany i aigua corrent.— Llum eléctrica.—Calefacció central.— Garatge.

Puigcerdá: GRAN HOTEL RESTAURANT EUROPA.—Establiment de primer ordre.— Teléfon n.° 10.—Soci corresponsal del R. A. C. de C., T. C. de F., i C. A. F. Director-propietari: Bonaventura Caralps.

Puigcerdá: FONDA PIRINEU, a cárrec de la Vidua Barniol.—Carrer de la Llibertat, 35. — Excel·lent servei i confortables habitacions.

Ribes: GRAN HOTEL PRATS.—Teléfon n.° 7— Calefacció.—Llum eléctrica.—Waters. — Soci corresponsal de la Societat d'Atracció de Forasters, del Real Automóbil Club i del Touring Club de França.

Santa Fe: GRAN HOSTAL DE SANTA FE, a cárrec de Lluís Español. — Magnífic edifici amb luxoses habitacions.—Teléfon n.° 59.

Seu d'Urgell: FONDA BARTOLO, de Joan Guardiet. — Excel·lent i confortable Hotel.—Magnífiques habitacions amb aigua corrent.—Bany.—Llum eléctrica. —Guies i cavalleries.

Recomanem que en dirigir-se als anunciants anomenin aquest Butlletí

TOT EL QUÈ VOSTE NECESSITA

per a les seves

EXCURSIONS

Ho trobarà en la nostra

Secció d'Esports

Swetters, Jerseis, Bufandes, Gorres, Camises franela, Guants, Mitges, Bandes y Impermeables.

Capes, Abrics, Mantes, etc., etc. Pantalons brechs, impermeabilitzats, propis per a esports de neu, etc.

Grans Magatzems Santa Eulalia-Barcelona C. Boqueria núms. 1-3-5

Seccions de Sastreria, Camiseria i Gèneres de Punt (entressol)

Tallers Gràfics HOSTENCH - Còrsega, 231-233. Barcelona